

ВАЗОРАТИ МАОРИФ ВА ИЛМИ
ҶУМҲУРИИ ТОҶИКИСТОН

Барномаи таълими фанни

ТАБИАТШИНОСӢ
(ОЛАМИ АТРОФИ МО)

дар синфи 4-уми муассисаҳои
таҳсилоти умумӣ

Душанбе
2018

Барномаи таълими фанни табиатшиносӣ (олами атрофи мо) дар синфи 4-уми муассисаҳои таҳсилоти умумӣ. Душанбе: 2018,- 36 саҳ.

Мурратибон: Қодиров Н.,
Давлатзода Қ.,
Абдуллоев И.,
Исоев К.,
Зиёев М.,
Табаруков М.

Муҳаррир: Ф. Умарбек
Саҳифабанд: У. Очиллов

Ба чопхона 20.08.2018 супорида шуд.
Ба чоп 27.08.2018. иҷозат дода шуд.
Андозаи 60x84 1/16 Коғази офсет. Ҷузъи чопии воқеӣ- 2,25
Теъдоди нашр 4000 нусха.

Дар Маркази таҳия, нашр ва муомилоти китобҳои дарсӣ,
илмию методии Вазорати маориф ва илми
Ҷумҳурии Тоҷикистон чоп шудааст.

Нишонӣ: Ҷумҳурии Тоҷикистон ш. Душанбе,
кӯч. Нисор Муҳаммад
Тел.: 221-69-13, 227-48-09.
E-mail: mmarkaz@list.ru

САРСУХАН

Вобаста ба пешрафти замона, илмҳои ҷудоғона, тағйирёбии шароити маданият сиеъӣ ва иқтисодии мардуми ҷумҳурий барои боз ҳам самаранок гардидани сохтори таълиму тарбияи насли наврас зарурати таҳия намудани барномаҳои нави таълимӣ ба миён омад.

Таҳияи барномаи мазкур мақсади тарбияи ҳаматарафаи шахсияти кӯдак ва ба он ҳисса гузоштани табиатро дар назар дорад.

Табиатшиносӣ (Олами атрофи мо) илми серсоҳа буда, дар синфҳои 1-4 ҳамчун фанни яклухт таълим дода мешавад ва дар синфҳои болоӣ мафҳумҳои алоҳидаи он мавриди омӯзиши фанҳои дигар қарор мегирад.

Ҳангоми таҳия намудани барнома ба қоидаҳои асосии (принсипҳои) аз сода ба мураккаб, илмию дастрас будани маводи таълимӣ, кишваршиносӣ ва муносибати интерактивӣ бештар таъкиқ карда шудааст.

Донишҳои фанни табиатшиносӣ (олами атрофи мо) барои дарк ва дарёфти ҳодисаҳо, таҳлили ҳулосаи онҳо дар асоси ҷаҳонбинии илмӣ зарур мебошад.

I. КОНСЕПСИЯИ ТАЪЛИМИ ФАННИ ТАБИАТШИНОСӢ (ОЛАМИ АТРОФИ МО) ДАР СИНФӢОИ ИБТИДОӢ

Таълим дар синфҳои ибтидоӣ таҳкурсии устувори минбаъдаи омӯзиш буда, заминаи муҳимми ташаккули шахсияти хонандагони хурдсол мебошад. Мактабҷағон дар ин давра на танҳо хондан, навиштан ва ҳисоб карданро меомӯзанд, балки бо ҳодисаву воқеаҳои табиӣ шинос шуда, роҳҳои беҳдошти муҳити зистро аз худ мекунанд.

Хонандагони синфҳои ибтидоӣ шиносоиро бо ҷузъиёти табиат ва мафҳумҳои табиӣ аз синфи якум оғоз менамоянд ва то синфи чор ин донишу малакаҳоро сайқал дода, барои омӯзиши муфассали он ҳамчун фанҳои алоҳида дар синфҳои болоӣ замина мегузоранд.

• Омӯзиши фанни табиатшиносӣ (олами атрофи мо) тавассути маводи таълиму тарбиявӣ бояд ба:

- дарки табиат, ҳодисаҳои табиӣ ва муҳити атроф, ягонагии муносибати одаму олам, муассирии он, эҳсоси ҷудонопазирии яқдигар, дарки воқеият;
- идроки муносибати эҳтиёткорона ба табиат ва бойигариҳои он;
- фароҳам овардани имкониятҳо баҳри инкишофи шавқу ҳаваси маърифатӣ;
- ташаккули шахсият ва тарбияи сифатҳои шаҳрвандӣ, ҳисси ватандӯстӣ тавассути шиносӣ бо арзишҳои миллию умумибашарӣ мусоидат намояд.

II. МАҚСАДИ ТАЪЛИМИ ТАБИАТШИНОСӢ (ОЛАМИ АТРОФИ МО)

Саҳми фанни табиатшиносӣ (олами атрофи мо)-ро дар ташаккули инсон, ҳамчун ҷузъи ҷудонашавандаи табиат ба эътибор гирифта, мақсадҳои фанни мазкурро дар шакли зайл баён кардан мумкин аст.

2.1. Мақсадҳои умумӣ:

- ✓ фаро гирифтани донишҳо оид ба олами атроф, ки дар фаъолияти ҳаррӯзаи хонандагон татбиқ мегарданд ва барои омӯзиши фанҳои дигар мусоидат менамоянд;
- ✓ инкишофи шавқу ҳавас бобати донишҷӯи ҳодисаю воқеаҳои табиат ва дарки олами атроф;
- ✓ ташаккули малакаю маҳоратҳои дарки олам ва мавридҳои истифодаи он дар ҳаёти воқеӣ;
- ✓ тарбияи муҳаббат нисбат ба табиат ва дар ин замина тарбияи намудани ҳисси ватандӯстӣ, меҳнатдӯстӣ, экологӣ ва масъулиятшиносӣ нисбат ба унсурҳои олами атроф;
- ✓ зимни донишҳо оид ба табиат ва ҷамъият баланд бардоштани савияи ҷаҳонбинӣ ва сифатҳои шахрвандӣ.

2.2. Мақсадҳои мушаххас:

- гӯш кардан, диққат додан ва муқоисаи ҳодисаю воқеаҳои олами атроф;
- баёни шифоҳои маводи омӯхташуда ва фаҳмонида тавонистани фикр ва мақсадҳои худ;
- иҷро карда тавонистани машғулиятҳои амалӣ;
- тасвири объекту ҳодисаҳои олами атроф ва дар шаклҳои гуногун (аз ҷумла маводи муаррифӣ) пешниҳод намудани онҳо;
- ҷудо кардани унсурҳои маводи табиатшиносӣ (олами атроф);
- фарқ кардани як унсур ё ҳодисаи олами атроф аз дигараш;
- тасаввур карда тавонистани ҳодисаю воқеаҳои олами атроф;
- дарк кардан ва масъулиятшиносӣ нисбат ба вазъи экологии табиат ва маҳал;
- ба нақша гирифта тавонистани сатҳи муайяни маҳал;
- шавқманд будан ба донишандӯзӣ ва татбиқи ин донишҳо дар ҳаёт;
- бошуур ва фаъол будан ба кори таълим.

III. МАЗМУНУ МУНДАРИҶА

3.1. Сохтори умумии курси табиатшиносӣ (олами атрофи мо) барои синфи 4

№	Номгӯии бобҳо	Миқдори соатҳои таълимӣ
Боби 1	Кайҳон ва фазо	16
Боби 2	Инсон ва табиат	13
Боби 3	Асосҳои иқтисодиёт	12
Боби 4	Тоҷикистонро меомӯзем	16
Боби 5	Омӯзиши маҳалли худ	11
Ҷамъ		68 соат

3.2. Нақшаи пурраи мазмуну мундариҷаи курси табиатшиносӣ (олами атрофи мо) барои синфи 4

№	Мавзӯи машғулиятҳо	Мазмуни таълим	Талабот ба дониш, малака ва маҳорат <i>Бо омӯзиши мавзӯ хонанда:</i>
НИМСОЛАИ 1			
Боби 1. Кайҳон ва фазо (16 соат)			
1.	Чирмҳои осмонӣ	Олам чист? Илме, ки фазо ва кайҳонро меомӯзад (астрономия). Аҳамияти илми астрономия. Чирмҳои осмонӣ – Офтоб, Моҳтоб, ситораҳо. Замин – яке аз чирмҳои осмонӣ.	<ul style="list-style-type: none"> • мафҳуми Оламо шарҳ медиҳад; • соҳаи омӯзиши илми астрономияро мефаҳмонад; • сабаби ба қатори чирмҳои осмонӣ дохил шудани сайёраи Заминро меғӯяд; • оид ба баъзе чирмҳои осмонӣ (Офтоб, Моҳ ва ситораҳо) ба таври мухтасар маълумот медиҳад.
2.	Ситораҳо. Офтоб	Ситора чист? Бурҷ – гурӯҳи ситораҳо дар фазо. Офтоб – ситораи ба Замин наздиктарин. Ҳаҷм ва андозаи Офтоб. Аҳамияти Офтоб барои Замин. Муқоисаи Офтоб бо Замин.	<ul style="list-style-type: none"> • хусусияти ситораҳоро ҳамчун чирмҳои осмонӣ шарҳ медиҳад; • мафҳуми «Бурҷ»-ро мефаҳмонад ва яқинд бурҷҳои осмониро номбар мекунад; • Офтобро ҳамчун ситораи аз ҳама ба Замин наздиктарин нишон медиҳад; • ҳаҷм ва масофаи Офтоб ва Заминро муқоиса мекунад; • нақши Офтобро ҳамчун омил муҳим дар гузаштани ҷараёнҳои табиӣ дар рӯи Замин мефаҳмонад; • хусусияти паҳншавии равшанӣ дар рӯи Замин шарҳ медиҳад.
3.	Сайёраҳо	Сайёраҳо чирмҳои осмонии дар атрофи Офтоб даврзананда. Хусусияти сайёраҳо. Даврзании сайёраҳо дар атрофи Офтоб. Мадори сайёраҳо. Сайёраҳои аз Замин калон ва хурд.	<ul style="list-style-type: none"> • сайёраҳои дар атрофи Офтоб даврзанандаро номбар мекунад; • мафҳуми «сайёра»-ро шарҳ медиҳад; • тарзи давр задани сайёраҳоро таҳлил мекунад; • мафҳуми «мадори сайёра»-ро мефаҳмонад; • фарқи сайёраи Заминро аз дигар сайёраҳо меғӯяд; • сайёраҳои аз Замин калон ва хурдро фарқ карда метавонад.

4.	Замин – сайёраи Системаи офтобӣ	Чаро сайёраи Заминро яке аз сайёраҳои Системаи офтобӣ меноманд? Шакли андозаи Замин. Мавқеи Замин дар Системаи офтобӣ. Хусусиятҳои фарқкунандаи сайёраи Замин аз дигар сайёраҳо – мавҷудияти атмосфера ва ҳаёт. Ҳамсафари табиии Замин.	<ul style="list-style-type: none"> • хусусияти Заминро ҳамчун сайёраи Системаи офтобӣ шарҳ медиҳад; • хусусияти шакли Заминро мефаҳмонад; • оид ба ҳаҷм ва андозаи Замин маълумот медиҳад; • аз рӯи расм мавқеи Заминро дар Системаи офтобӣ нишон медиҳад; • хусусиятҳои фарқкунандаи сайёраи Заминро аз дигар сайёраҳои Системаи офтобӣ фаҳмонда метавонад.
5.	Ҳаракати Замин дар атрофи меҳвари худ	Даврзании Замин дар атрофи меҳвари худ. Тири ҳаёлии меҳвари Замин. Қутбҳо – Қутби Шимол ва Қутби Ҷануб. Даврзании Замин аз самти Ғарб ба самти Шарқ. Ивазшавии рӯзу шаб. Муддати даврзании Замин дар атрофи меҳвари худ – шабонарӯз.	<ul style="list-style-type: none"> • мафҳуми «меҳвари Замин»-ро шарҳ медиҳад; • сабаби ивазшавии шабу рӯз дар рӯи Заминро таҳлил менамояд; • муддати (вақти) як даври пурра задани Заминро дар атрофи меҳвари худ меғӯяд; • сабаби одамон ҳис накардани даврзании Заминро мефаҳмонад; • дар бораи экватор маълумот дода, онро аз глобус ё харита нишон дода метавонад.
6.	Ҳаракати Замин дар атрофи Офтоб	Мадори Замин. Моилии тири меҳвари Замин. Ҳаракати Замин дар атрофи Офтоб ва моилии тири меҳвари Замин – сабабгори асосии ивазшавии фаслҳои сол дар рӯи Замин. Соли кабиса. Фаслҳои сол – тобистон, тирамоҳ, зимистон ва баҳор.	<ul style="list-style-type: none"> • хусусияти даврзании Заминро дар атрофи Офтоб аз рӯи нақша мефаҳмонад ва нишон дода метавонад; • сабабҳои дар рӯи Замин иваз шудани фаслҳои солро шарҳ медиҳад; • муддат (вақт)-и давр задани Заминро дар атрофи Офтоб меғӯяд; • дар бораи соли кабиса маълумот дода, хусусиятҳои онро фаҳмонда метавонад.
7.	Ҳаракати дигар чирмҳои осмонӣ дар атрофи Офтоб	Чирмҳои осмонӣ – нучайма, зузанаб, шиҳоб, шиҳобпора. Ҳаракати чирмҳои осмонӣ. Хусусияти онҳо. Ҳодисаи афтидани ситора.	<ul style="list-style-type: none"> • мафҳумҳои «нучайма» (Астероид) ва «зузанаб» (Камета)-ро шарҳ медиҳад; • хусусияти ин чирмҳои осмонӣ-ро меғӯяд; • мафҳуми «шиҳобпора»-ро шарҳ медиҳад;

		Системаи офтобӣ ва чирмҳои он – сайёра, нуҷайма, зузанаб, шиҳоб.	<ul style="list-style-type: none"> • дар бораи ҳодисае нақл мекунад, ки мардум онро «Афтидани ситора» мегӯянд; • чирмҳои осмони Системаи офтобиро номбар мекунад; • сабаби ба Системаи офтобӣ дохил нашудани ситораҳоро гуфта метавонад.
8.	Моҳ – ҳамсафари табиӣи Замин	Моҳ – ҳамсафари табиӣи Замин. Равшании Моҳ аз кадом ҳисоб аст? Шакл ва андозаи Моҳ. Масофаи байни Замин ва Моҳ. Шабонарӯзи Моҳ. Чаро мо як тарафи Моҳро мебинем?	<ul style="list-style-type: none"> • сабаби дурахшидани Моҳро мегӯяд; • андозаи Моҳ ва Заминро муқоиса мекунад; • масофаи байни Заминро Моҳро гуфта метавонад; • хусусияти шабонарӯзи Моҳ ва Заминро фарқ мекунад; • сабаби дар Моҳ набудани ҳаётро мегӯяд; • сабаби ба Замин намудор будани як тарафи Моҳро шарҳ медиҳад.
9.	Ҳамсафарҳои сунъии Замин. Фатҳи коинот	Радифи маснӯъ чист? Мақсади истифодаи радифҳои маснӯъ – пахши мавҷҳо, омӯзиши Замин, харитасозӣ, пешгуиӣ обу ҳаво. Парвози аввалини инсон ба кайҳон. Ю. Гагарин – аввалин кайҳоннавард дар рӯи Замин.	<ul style="list-style-type: none"> • мафҳуми «Радифи маснӯъ»-ро шарҳ медиҳад; • оиди парвози аввалин ба кайҳон маълумот медиҳад; • мақсади истифодаи радифҳои маснӯъро таҳлилу баррасӣ карда метавонад; • бо маълумоти матн, нақша, чадвал ва диаграммаҳо кор ва хулоса мекунад.
10.	Уфуқ чист ва чанд самт дорад?	Мафҳуми «фазо». Уфуқ чист? Самтҳои уфуқ. Васеъшавии уфуқ. Самтҳои уфуқ – Шимол, Ҷануб, Шарқ ва Ғарб. Самтҳои мобайнии уфуқ. Ёфтани самтҳои уфуқ аз рӯи нақша ва харита.	<ul style="list-style-type: none"> • мафҳумҳои «фазо» ва «уфуқ»-ро шарҳ медиҳад; • сабаби ҳангоми ба баландӣ баромадан васеъ шудани уфуқ ва хати уфуқро таҳлил мекунад; • тарафҳо (самтҳо)-и уфуқро номбар карда метавонад; • самтҳои асосӣ ва мобайнии уфуқро аз рӯи нақша нишон медиҳад;
11.	Самтҳои уфуқро дар маҳал чӣ гуна ёфтан мумкин аст?	Зарурат ва аҳамияти ёфтани тарафҳои уфуқ. Роҳи усулҳои ёфтани самтҳои уфуқ. Амалан нишон додани тарзи ёфтани самтҳои	<ul style="list-style-type: none"> • аҳамияти дар маҳал ёфтани самтҳои уфуқро мегӯяд; • зарурати донишдани тарафҳои уфуқро дар одамони касбу кори гуногун мефаҳмо-

		уфуқ.	над; • тарзи ёфтани самтҳои уфуқро нишон медиҳад; • ба шахсе, ки самтҳоро гум кардааст, маслиҳат дода метавонад;
12.	Муайян кардани самтҳои уфуқ бо ёрии кутбнамо	Кутбнамо чист? Қисмҳои кутбнамо – ақрабак, ҷадвали рақамдор (шкаладор). Мазмуни рангҳои ақрабаки кутбнамо. Тарзи дурусти истифодаи кутбнамо.	• вазифаи кутбнаморо меғӯяд; • қисми аз ҳама муҳимми кутбнаморо номбар мекунад; • мазмуни ранги сурх ва кабудии ақрабаки кутбнаморо мефаҳмонад; • тарзи дурусти истифодаи кутбнаморо нишон медиҳад; • барои муайян кардани тарафҳои уфуқ аз кутбнамо истифода карда метавонад.
13.	Муайян кардани самтҳои уфуқ аз рӯйи Офтоб	Офтоб – воситаи маъмули самтёбӣ. Самтҳои баромад ва нишастии Офтоб – Ғарб ва Шарқ. Роҳу усулҳои муайян кардани самтҳо аз рӯйи Офтоб. Гномон ва тарзи истифодаи он.	• воситаи маъмули самтёбӣ будани Офтобро барои одамони қадим шарҳ медиҳад; • самти баромад ва нишастани Офтобро меғӯяд; • тарзи бо гномон кор карданро шарҳ медиҳад; • аз рӯйи Офтоб самтҳои уфуқро машқ ва муайян карда метавонад.
14.	Муайян кардани самтҳои уфуқ бо ёрии ашёи маҳал	Ашёи маҳал, ки аз рӯйи онҳо самтҳои уфуқро муайян кардан мумкин аст. Тарзи муайян кардани самтҳо бо истифода аз ашёи маҳал – шоху барги дарахтон, кундаи буридашуда, гулсанги танаи бино, мӯрчахона.	• зарурати аз рӯйи ашёи маҳал муайян кардани самтҳоро меғӯяд; • тарзи аз рӯйи шоху барги дарахт ва кундаи буридашуда муайян кардани самтҳоро мефаҳмонад; • ёфтани самтро аз рӯйи мӯрчахона ва гулсангҳо шарҳ медиҳад; • аз рӯйи ашёҳои номбаршудаи маҳал самтҳои уфуқро муайян карда метавонад.
15.	Тасвири Замин. Нақша, харита, глобус	Шарҳи мафҳумҳои – нақша, харита, глобус. Тасвири Замин дар коғаз - харита. Зарурати ҳангоми тасвири Замин хурд кардани объект. Микёс. Муайян кардани	• мафҳумҳои «нақша», «харита» ва «глобус»-ро шарҳ медиҳад; • зарурати хурд кардани ашёро дар нақша мефаҳмонад; • мафҳуми «микёс»-ро шарҳ дода, тарзи истифодаи онро меғӯяд;

		миқёси нақша ва хари-та. Фарқи харита аз нақша ва глобус.	<ul style="list-style-type: none"> • фарқи харитаро аз нақша гуфта метавонад; • бартарии глобус аз харитаро шарҳ дода метавонад.
16.	Мустаҳкамкунӣ ва чамъбасти маводи омӯхташуда	Хотиррасон шудани мавзӯҳои гузашта. Мафҳумҳои асосии боб ва шарҳи онҳо. Ба система даровардани донишҳо аз омӯзиши боб.	<ul style="list-style-type: none"> • мавзӯҳои боби омӯхташударо номбар мекунад; • таърифи мафҳумҳои асосии мавзӯҳои боб бо ҳамсинфони худ муҳокимаронӣ мекунад; • ба масъалаҳои баҳсталаб бо кӯмаки омӯзгор ва аз дигар сарчашмаҳо ҷавоб меёбад; • донишҳои худро сарҷамъ намуда, ба системаи муайян дароварда метавонад.
Боби 2. Инсон ва табиат (13 соат)			
17.	Табиат, инсон ва чамъият	Шиносоӣ бо мафҳумҳои табиат, инсон ва чамъият. Нақши мушоҳида, эҳсос ва дарки ашёи ҳодисаҳои олами атроф дар аз худ намуни донишҳо оид ба табиат, инсон ва чамъият. Ҳамбастагии инсон бо табиат ва чамъият. Инсон – мавҷудоти боақл. Нақши инсон дар беҳдошти ҳолати табиат.	<ul style="list-style-type: none"> • мафҳумҳои «Табиат», «Инсон» ва «Чамъият»-ро шарҳ медиҳад; • хусусияти ин мафҳумҳоро мефаҳмонад; • ҳамбастагии инсонро бо табиат ва чамъият нишон медиҳад; • мавҷудоти боақл будани инсонро бо мисолҳои мушаххас нишон медиҳад; • нақши ҷомеаро дар беҳдошти ҳолати муҳити атроф мефаҳмонад.
18.	Омӯзиши муҳити атроф	Омилҳои муҳити атроф. Роҳҳои омӯзиши муҳити атроф. Омӯзиши табиат дар замони қадим. Усулҳои муосири омӯзиши табиат. Аҳамияти омӯзиши муҳити атроф.	<ul style="list-style-type: none"> • унсурҳои муҳити атрофро ташкил медиҳанд номбар мекунад; • роҳи воситаҳои омӯзиши муҳити атрофро шарҳ медиҳад; • омӯзиши табиатро аз тарафи инсон дар замони пеш мефаҳмонад; • оид ба роҳҳои омӯзиши табиат дар замони имрӯза маълумот медиҳад; • аҳамияти омӯзиши табиатро шарҳ дода метавонад.
19.	Офатҳои табиӣ ва роҳҳои	Ҳодисаи табиӣ чист? Таъсири ҳодисаҳои табиӣ ба инсон ва та-	<ul style="list-style-type: none"> • ҳодисаҳои табиӣро номбар мекунад; • таъсири ҳодисаҳои табиӣро

	пешгирии онҳо	биат. Ҳодисаҳои таби-ии зарарнок. Офатҳои табиӣ ва намудҳои он. Роҳҳои паст намудани хатари офатҳои табиӣ.	ба инсон ва табиат шарҳ медиҳад; • оид ба ҳодисаҳои табиӣ, ки ба инсон зарар мерасонанд, маълумот медиҳад; • роҳҳои паст кардани хатари офатҳои табииро бо истифодаи нақша нишон медиҳад.
20.	Таъсири инсон ба табиат	Шаклҳои таъсири инсон ба табиат. Таъсири манфии инсон ба табиат. Таъсири мусбати инсон ба табиат. Рафторҳои оқилона ва нооқилонаи инсон. Фарқияти онҳо. Рафтори оқилонаи бачаҳо нисбати унсурҳои муҳити атроф.	• шаклҳои таъсири инсонро ба табиат номбар мекунад; • аз рӯйи хусусиятҳо амали нек ва бадӣ инсонро нисбат ба табиат шарҳ медиҳад. • рафторҳои оқилона ва нооқилонаи инсонро аз ҳам фарқ мекунад; • бо истифодаи ашколи навишторӣ оид ба рафтори мусбат ва манфии инсон нисбати табиат мисолҳо меорад.
21.	Нақши ҳаво дар ҳаёти одам	Хусусиятҳо ва таркиби ҳаво. Нақши ҳаво дар ҳаёт ва фаъолияти инсон. Истифодаи ҳаво аз тарафи инсон – барои нафаскашӣ ва дар корҳои хоҷагӣ.	• нақши ҳаворо барои ҳаёт ва фаъолияти инсон мефаҳмонад; • оид ба таркиби ҳаво маълумот медиҳад; • истифодаи ҳаворо аз тарафи инсон бо мисолҳои мушаххас нишон медиҳад; • фикрҳои худро оид ба истифодаи ҳаво дар нақшаи муайян тасвир карда метавонад.
22.	Об – сарчашмаи ҳаёт	Об манбаи ҳаёт. Нақши об дар ҳаёт ва фаъолияти инсон. Истифодаи об аз тарафи инсон. Истифодаи об дар хоҷагии шахсӣ ва маҳалли зист.	• нақши обро дар ҳаёт ва фаъолияти инсон мефаҳмонад; • маълумоти сарчашмаҳо ва расмҳои оид ба истифодаи об таҳлил мекунад; • оид ба истифодаи об аз тарафи инсон мисолҳои мушаххас меорад; • оид ба истифодаи об дар хоҷагии инсон иншои хурд (эссе) менависад.
23.	Ҳок ва аҳамияти он барои инсон	Ҳок дар табиат. Аҳамияти ҳок барои инсон. Истифодаи ҳок дар корҳои хоҷагидорӣ. Роҳҳои дурусти истифодабарӣ ва ҳосилхез кардани ҳок.	• аҳамияти ҳокро барои ҳаёт ва фаъолияти инсон мефаҳмонад; • роҳҳои истифодаи ҳокро аз тарафи инсон шарҳ медиҳад; • тарзҳои ҳосилхез кардани ҳокро мегӯяд; • оид ба истифодаи ҳок аз тарафи мардуми маҳалли худ

			маълумотнома навишта метавонад.
24.	Истифодаи сарватҳои табиӣ	Сарвати табиӣ чист? Аҳамияти сарватҳои табиӣ. Таснифоти сарватҳои табиӣ – сарватҳои табиӣ ва тамомшаванда ва тамомнашаванда. Истифодаи оқилонаи сарватҳои табиӣ.	<ul style="list-style-type: none"> • сарватҳои табиӣро номбар мекунад; • сарватҳои табиӣро ба тасниф мебарорад (ба гурӯҳҳо ҷудо мекунад); • нақши сарватҳои табиӣ ва тамомшаванда ва тамомнашавандаро барои инсон меҷӯяд; • зарурати истифодаи сарфакоронаи сарватҳои табиӣро мефаҳмонад; • оқибати истифодаи нооқилонаи сарватҳои табиӣро аз тарафи инсон шарҳ медиҳад.
25.	Нақши наботот дар ҳаёти инсон	Аҳамияти наботот барои инсон. Намуди рустаниҳое, ки инсон парвариш мекунад. Маҳсулоте, ки инсон аз наботот ба даст меорад. Набототи манзил ва маҳалли зисти мо	<ul style="list-style-type: none"> • аҳамияти набототро барои инсон меҷӯяд; • намудҳои маҳсулоти аз рустаниҳо ҳосилшавандаро номбар мекунад; • оид ба рустаниҳои ғалладона, мевадиҳанда, рағандиҳанда, доругӣ ва нахдиҳанда маълумот медиҳад; • оид ба истифодаи ҳар кадоми онҳо аз ҳаёт мисолҳои мушаххас меорад; • оид ба рустаниҳои дӯстдоштаи худ иншоӣ хурд навишта метавонад.
26.	Аҳамияти ҳайвонот барои инсон	Аҳамияти ҳайвонот барои инсон. Ба гурӯҳҳо ҷудо намудани маҳсулоти ҳайвонӣ. Маҳсулоти ҳайвонии маҳалли худ. Мо дар оила кадом ҳайвонро нигоҳ медорем?	<ul style="list-style-type: none"> • молу маҳсулотеро, ки инсон аз ҳайвонот ба даст меорад, номбар мекунад; • маҳсулоти ҳайвониро ба гурӯҳҳо ҷудо мекунад; • оид ба чанд навъи маҳсулоти аз ҳайвон гирифташуда аз ҳаёти худ мисол меорад; • мазмуни азхудшудаи мавзӯро бо воситаҳои гуногун, аз ҷумла тестҳо месанҷад.

27.	Нақши инсон дар беҳдошти вазъи экологии табиати Замин	Экологияи сайёраи Замин. Омилҳои ифлоскунандаи табиати Замин. Роҳҳои тоза нигоҳ доштани вазъи экологии сайёраи Замин. Чамъият ва ташкилотҳои муҳофизаткунандаи табиат.	<ul style="list-style-type: none"> • ба вазъи экологии сайёра бо суҳанони худ баҳо медиҳад; • омилҳои ифлоскунандаи табиатро номбар мекунад; • ташкилоту чамъиятҳои ҳифзи табиатро номбар мекунад ва саҳми онҳоро дар тозагии муҳити атроф мегӯяд; • дар ҳаёт ба тозагии муҳити зист риоя мекунад (масалан, дар хона ва мактаб).
28.	Бехатарии инсон дар табиат	Хатарҳои, ки ба одам дар табиат таҳдид мекунад. Қоидаҳои дурусти рафтор дар табиат. Аҳамияти бо гурӯҳ сафар кардан. Маводҳои лозимӣ барои сафар. Огоҳ кардани волидон пеш аз сафар.	<ul style="list-style-type: none"> • қоидаҳои дурусти ҳузур доштан дар табиатро номбар мекунад; • зарурати бо гурӯҳ будани сайёҳатчиёно соҳа медиҳад; • оқибати танҳо ба тамошо баромадан ва хатари онро барои одам мефаҳмонад; • маводи барои сафар лозимиро, ки бояд одамон ҳамроҳи худ гиранд, номбар мекунад; • оид ба воқеаҳои, ки бо одамон дар табиат рух додааст, аз ҳаёт мисол меорад; • қоидаҳои омӯхташро дар амал татбиқ менамояд.
29.	Мустаҳкамкунӣ ва чамъбасти маводи омӯхташуда	Хотиррасон шудани мавзӯҳои гузашта. Мафҳумҳои асосии боб ва шарҳи онҳо. Ба система даровардани донишҳо аз омӯзиши боб.	<ul style="list-style-type: none"> • мавзӯҳои боби омӯхташуда ро номбар мекунад; • атрофи мафҳумҳои асосии мавзӯҳои боб бо ҳамсинфони худ муҳокимаронӣ мекунад; • ба масъалаҳои баҳсталаб бо кӯмаки омӯзгор ва аз дигар сарчашмаҳо ҷавоб меёбад; • донишҳои худро сарчамъ намуда, ба системаи муайян медарорад.
Боби 3. Асосҳои иқтисодӣ (12 соат)			
30.	Иқтисодиёт чист?	Шарҳи мафҳуми “Иқтисодиёт”. Унсурҳои иқтисодиёт. Соҳаҳои иқтисодиёт. Талаботи ҳаётии одамон. Шоҳаҳои иқтисодиёт: истеҳсоли мол ва хизматрасонӣ.	<ul style="list-style-type: none"> • унсурҳои иқтисодиётро номбар мекунад; • соҳаҳои гуногуни иқтисодиётро мегӯяд; • нақши иқтисодиётро ҳамчун асоси пешрафти чамъияти инсонӣ мефаҳмонад;

			<ul style="list-style-type: none"> • мафҳуми «талаботи ҳаётӣ»-ро шарҳ медиҳад; • хусусияти ду шоҳаи калони иқтисодиёт – истеҳсоли мол ва хизматрасониро мефаҳмонад.
31.	Бойигариҳои табиат ва меҳнати одамон	Унсурҳои асосии иқтисодиёт. Нақши унсурҳои иқтисодиёт. Аҳамияти сарватҳои табиӣ, пул ва меҳнати одамон дар пешравии иқтисодиёт.	<ul style="list-style-type: none"> • се унсурҳои асосии иқтисодиёт (сарвати табиӣ, пул ва меҳнат)-ро номбар мекунад; • хусусият ва нақши ин унсурҳоро дар иқтисодиёт мефаҳмонад; • аз рӯйи мавқеъ ва нақш ин унсурҳоро аз ҳам фарқ мекунад; • нақши калон доштани меҳнати фикрро дар иқтисодиёти имрӯза мефаҳмонад.
32.	Канданиҳои ғоиданок	Канданиҳои ғоиданок чист? Қадом намудҳои канданиҳои ғоиданок вучуд доранд? Вобастагии иқтисодиёт ба канданиҳои ғоиданок. Коллексияи канданиҳои ғоиданок. Тарзи истеҳсоли канданиҳои ғоиданок.	<ul style="list-style-type: none"> • намудҳои канданиҳои ғоиданокро номбар мекунад; • вобастагии иқтисодиётро бо ин сарвати табиӣ шарҳ медиҳад; • тарзҳои истеҳсоли баъзе намуди канданиҳои ғоиданокро мефаҳмонад; • аз рӯйи коллексия баъзе канданиҳои ғоиданокро нишон дода метавонад.
33.	Саноат	Саноат чист? Соҳаҳои саноат. Фарқияти соҳаҳои саноат аз рӯйи хусусиятҳо. Саноат муайянкунандаи иқтисодиёти давлат. Молҳои соҳаҳои гуногуни саноат.	<ul style="list-style-type: none"> • соҳаҳои саноатро номбар мекунад; • хусусияти соҳаҳои саноатро шарҳ медиҳад; • аз рӯйи хусусиятҳо соҳаҳоро аз ҳам фарқ мекунад; • мавқеи саноатро дар муайян кардани иқтисодиёти давлат нишон медиҳад; • якчанд молу маҳсулоти саноатиро номбар мекунад ва соҳаи саноаташро меғӯяд.
34.	Рустанипарварӣ	Рустанипарварӣ – яке аз соҳаҳои иқтисодиёт. Таркиби соҳаи рустанипарварӣ. Аҳамияти соҳаҳои рустанипарварӣ барои инсон.	<ul style="list-style-type: none"> • яке аз соҳаҳои иқтисодиёт будани рустанипарвариро мефаҳмонад; • соҳаҳои рустанипарвариро номбар мекунад; • хусусияти ҳар қадом соҳаро бо мисолҳо асоснок мекунад;

			<ul style="list-style-type: none"> • рустаниҳои хӯроки инсон ва хӯроки чорворо аз ҳам фарқ мекунад; • нақши рустаниҳоро дар ҳаёт ва фаъолияти инсон нишон медиҳад.
НИМСОЛАИ 2			
35.	Чорводорӣ	Чорводорӣ – яке аз соҳаҳои иқтисодиёт. Таркиби соҳаи чорводорӣ. Аҳамияти соҳаҳои чорводорӣ барои инсон. Фарқияти соҳаҳои чорводорӣ.	<ul style="list-style-type: none"> • соҳаҳои чорводориро номбар мекунад; • яке аз соҳаҳои иқтисодиёт будани чорводориро мефаҳмонад; • аҳамияти чорводориро шарҳ медиҳад; • аз рӯйи хусусиятҳо соҳаҳои чорводориро аз ҳам фарқ мекунад; • аз диаграмма истифода бурда, соҳаи рустанипарварӣ ва чорводорӣ иқтисодиётро муқоиса мекунад.
36.	Нақлиёт	Нақлиёт – яке аз соҳаҳои иқтисодиёти кишвар. Таркиби соҳаи нақлиёт. Нақши намудҳои гуногуни нақлиёт дар тараққиёти иқтисодиёт.	<ul style="list-style-type: none"> • аҳамияти нақлиётро барои пешбурди иқтисодиёт мефаҳмонад; • намудҳои нақлиётро номбар мекунад; • хусусияти ҳар кадом намуди нақлиётро бо мисолҳои мушаххас шарҳ медиҳад; • аз рӯйи хусусиятҳо намудҳои гуногуни нақлиётро фарқ мекунад.
37.	Пул ва буча	Мол ва пул воситаҳои асосии иқтисодиёт. Пайдоиши пул. Нарх, буча, даромад ва баромад. Бучаи давлат ва бучаи оила. Сарфаю сариштакорӣ дар бучаи оила.	<ul style="list-style-type: none"> • намудҳои савдо (мол бо мол ва мол бо пул)-ро номбар мекунад; • таърихи пайдоиши пулро шарҳ медиҳад; • мафҳумҳои «наrx», «буча», «даромад» ва «баромад»-ро мефаҳмонад; • нақши андозро дар ғани гаштани бучаи давлат нишон медиҳад; • хусусияти бучаи оиларо мефаҳмонад; • аз сарфи маблағҳои нодаркор даст кашида, дар устувории бучаи оила саҳм мегузорад.

38.	Бозори ҷаҳонӣ	Бозор чист? Бозори дохилӣ ва бозори ҷаҳонӣ. Муомилот дар бозори ҷаҳонӣ – содирот ва воридот. Сифати мол. Вобастагии сифати мол ба савдои он дар бозор. Махсусгардонӣ ба истеҳсоли ин ё он мол дар бозори ҷаҳонӣ.	<ul style="list-style-type: none"> • мафҳуми «Бозори ҷаҳонӣ»-ро шарҳ медиҳад; • аз рӯи хусусиятҳо бозори дохилро аз бозори ҷаҳонӣ фарқ мекунад; • оид ба воридот ва содироти мол дар байни давлатҳо маълумот медиҳад; • мафҳуми «сифат»-ро шарҳ дода, сабаби дар бозори ҷаҳонӣ машҳур будани моли баъзе давлатҳоро мегӯяд; • фикрҳои ҷаҳонӣ бо истифодаи воситаҳои навишторӣ нишон медиҳад.
39.	Иқтисодиёт ва экология	Нақши экология дар иқтисодиёт. Ду тарафи иқтисодиёт. Садамаҳои экологии хусусияти иқтисодидошта. Даҳлати инсон ба табиат ва оқибатҳои он. Пешгӯиҳои олимони эколог дар пешгирии садамаҳои иқтисодӣ.	<ul style="list-style-type: none"> • оид ба садамаҳои экологии хусусияти иқтисодидошта маълумот медиҳад; • роҳҳои ифлос шудани муҳити атрофро дар натиҷаи истеҳсолот мефаҳмонад; • натиҷаи даҳлати инсон ба табиат ва оқибатҳои онро шарҳ медиҳад; • саҳми олимони экологияро дар ҷо ба ҷо кардани соҳаҳои иқтисодиёт нишон медиҳад.
40.	Қоидаҳои бехатарии ҳаёт дар соҳаҳои гуногуни хоҷагидорӣ (иқтисодиёт)	Муҳофизати ҷон ва моли худ – вазифаи ҳар як одам. Нохушиҳо дар истеҳсолот ва иҷрои корҳои хона. Қоидаҳои техникаи бехатарӣ дар соҳаҳои гуногуни хоҷагидорӣ. Либос ва таҷҳизоти махсуси муҳофизатӣ. Истифодаи бехатарии асбобу анҷоми хона.	<ul style="list-style-type: none"> • зарурати ҳифзи ҷон ва саломатиро ҳангоми кор дар соҳаҳои гуногуни хоҷагӣ шарҳ медиҳад; • сабабҳои сар задани нохушиҳо дар истеҳсолот бо мисолҳо нишон медиҳад; • аҳамияти либосҳои махсуси муҳофизатиро дар одамони касбу корҳои гуногун шарҳ дода метавонад; • донишҳои аз мавзӯи омӯхташро асос карда, дар хона бо асбобу анҷоми дастӣ ва барқӣ эҳтиёткорона муносибат мекунад.
41.	Мустаҳкамкунӣ ва ҷамъбасти маводи омӯхташуда	Мафҳумҳои асосии боби “Асосҳои иқтисодиёт”. Таҳлили мазмуни мавзӯҳои боб. Муқоиса, мушоҳида ва	<ul style="list-style-type: none"> • мавзӯҳои боби омӯхташударо номбар мекунад; • атрофи мафҳумҳои асосии мавзӯҳои боб бо ҳамсинфони худ муҳокимаронӣ мекунад;

		таҳлил. Ба система даровардани донишҳои боб.	<ul style="list-style-type: none"> • ба масъалаҳои баҳсталаб бо кӯмаки омӯзгор ва аз дигар сарчашмаҳо ҷавоб меёбад; • донишҳои худро оид ба боб ҷамъбаст намуда, ба системаи муайян мебарорад.
Боби 4. Тоҷикистонро меомӯзем (16 соат)			
42.	Релефи Тоҷикистон	Хусусиятҳои релефи Тоҷикистон. Кӯҳҳо ва қаторкӯҳҳои мо. Ағбаҳо ва нақбҳо дар Тоҷикистон. Ҷамвориҳо ва хусусияти онҳо. Истифодаи ҷамвориҳо аз тарафи аҳоли. Тасвири шаклҳои релеф дар харита.	<ul style="list-style-type: none"> • хусусияти релефи Тоҷикистонро шарҳ медиҳад; • мавқеъ ва хусусияти ҷамворию кӯҳҳои Тоҷикистонро мефаҳмонад; • фисади ҷамворӣ ва кӯҳҳоро дар қаламрави Тоҷикистон нишон медиҳад; • кӯҳҳо ва ҷамвориҳои асосии Тоҷикистонро бо кӯмаки омӯзгор аз харита нишон медиҳад; • онҳоро ба харитаи тарҳии Тоҷикистон мегузаронад.
43.	Дарё, кӯл ва пиряхҳои Тоҷикистон	Дарёҳои Тоҷикистон. Барфу пиряхҳо манбаи ғизогирии дарёҳо. Аҳамияти дарёҳои Тоҷикистон барои хоҷагии халқ. Кӯлҳо. Дар Тоҷикистон кадом кӯлҳо мавҷуданд? Аҳамияти кӯлҳои кишвари мо. Обанбор – кӯли сунъӣ. Аҳамияти обанборҳо.	<ul style="list-style-type: none"> • дарё ва кӯлҳои асосии Тоҷикистонро номбар мекунад; • хусусияти ҷойгиршавии онҳоро шарҳ медиҳад; • нақши барфу пиряхҳои Тоҷикистонро дар ғизогирии дарёҳо мефаҳмонад; • аҳамияти дарё ва кӯлҳоро барои хоҷагии Тоҷикистон шарҳ медиҳад; • оид ба обанборҳои Тоҷикистон маълумот медиҳад; • дарё, кӯлҳо ва обанборҳои асосии Тоҷикистонро аз харита нишон медиҳад ва ба харитаи тарҳӣ мегузаронад.

44.	Чашмаҳо ва обҳои шифобахши Тоҷикистон	Обҳои шифобахши Тоҷикистон. Чашмаҳо ва аҳамияти онҳо. Мавзеи ҷойгиршавии обҳои шифобахш ва чашмаҳои Тоҷикистон. Дармонгоҳҳо ва нақши онҳо дар беҳгاردонии ҳолати саломатии аҳолии кишвар.	<ul style="list-style-type: none"> • чашма ва обҳои шифобахши Тоҷикистонро номбар мекунад; • хусусияти шифобахшӣ ва табобатии чашма ва обҳои Тоҷикистонро шарҳ медиҳад; • вобастагии рушди туризми Тоҷикистонро ба обҳои шифобахш мефаҳмонад; • оид ба баъзе дармонгоҳҳои Тоҷикистон маълумот медиҳад ва мавқеи ҷойгиршавии онҳоро меғӯяд.
45.	Хокҳои Тоҷикистон	Хокҳои Тоҷикистон. Намудҳои хок ва хусусияти онҳо. Фарқияти намудҳои хок аз рӯи таркиб ва ранг. Аҳамияти хокҳо барои хочагидорӣ.	<ul style="list-style-type: none"> • намудҳои хоки Тоҷикистонро номбар карда, омилҳои ҳосилнокшавии хокро мефаҳмонад; • хусусияти намудҳои гуногуни хокро шарҳ медиҳад; • дар корҳои хочагидорӣ истифода шудани намудҳои хокро меғӯяд; • мазмуни омӯхташударо ба таври нақшавӣ тасвир мекунад; • оид ба истифодабарии дурусти хок иншоӣ хурд менависад.
46.	Гуногунӣ ва аҳамияти набототи Тоҷикистон	Нақши маҳал дар гуногунии набототи Тоҷикистон. Паҳншавии наботот вобаста ба минтақаҳо.. Аҳамияти набототи Тоҷикистон барои хочагии халқ.	<ul style="list-style-type: none"> • шароитҳои мусоидро барои нашвънамои набототи Тоҷикистонро номбар мекунад; • хусусияти паҳншавии набототро шарҳ медиҳад; • аҳамияти набототро барои аҳоли ва хочагии халқи Тоҷикистон шарҳ медиҳад; • оид ба рустаниҳои шифобахши Тоҷикистон маълумот медиҳад; • зарурати ҳифзи набототи Тоҷикистонро мефаҳмонад.
47.	Гуногунии ҳайвоноти Тоҷикистон	Гуногунии ҳайвоноти Тоҷикистон. Паҳншавии ҳайвонот вобаста ба шароити маҳал. Намудҳои нисбатан паҳншавандаи ҳайвоноти Тоҷикистон. Аҳамияти ҳайвоноти Тоҷикистон барои табиат ва аҳолии	<ul style="list-style-type: none"> • таъсири шароитҳои табиӣи Тоҷикистонро ба паҳншавии ҳайвонот нишон медиҳад; • аз рӯи расму тасвирҳои ҳайвоноти хонагӣ ва ваҳшии Тоҷикистонро фарқ мекунад; • аҳамияти ҳайвоноти Тоҷикистонро барои табиат ва аҳолии кишвар мефаҳмонад; • роҳҳои ҳифзи олами

		кишвар.	ҳайвоноти Тоҷикистонро нишон медиҳад; • бо истифодаи диаграмма набототи ҳайвоноти Тоҷикистонро муқоиса мекунад.
48.	Мамнӯ-гоҳҳои Тоҷикистон	Ҳифзи табиати кишвар – вазифаи ҳар яки мо! Қонунҳои Ҷумҳурии Тоҷикистон оид ба ҳифзи табиати кишвар. Аҳамияти мамнӯгоҳҳои Тоҷикистон. Набототи ҳайвоноти ҳифзшавандаи мамнӯгоҳҳои Тоҷикистон.	• мамнӯгоҳҳои Тоҷикистонро номбар мекунад; • аҳамияти мамнӯгоҳҳоро дар ҳифзи наботот ва ҳайвоноти кишвар меғӯяд; • баъзе намудҳои ҳайвонот ва набототи дар мамнӯгоҳҳо ҳифзшавандаро номбар мекунад; • мамнӯгоҳҳои Тоҷикистонро аз харита нишон медиҳад ва ба харитаи тарҳи меғузаронад.
49.	Китоби Сурхи Ҷумҳурии Тоҷикистон	Таърихи пайдоиши Китоби Сурхи Тоҷикистон. Моҳияти Китоби Сурхи Тоҷикистон. Ҳайвонот ва наботе, ки ба Китоби Сурхи Тоҷикистон ворид шудаанд.	• оид ба таърихи пайдоиши Китоби Сурхи Ҷумҳурии Тоҷикистон маълумот медиҳад; • аҳамияти Китоби Сурхи Тоҷикистонро дар ҳифзи табиати кишвар мефаҳмонад; • баъзе намуди ҳайвонот ва набототи ба Китоби Сурх воридшударо номбар мекунад; • аз сарчашмаҳои гуногун (энциклопедия, рӯзнома, маҷалла ва ғайра) истифода бурда, оид ба наботот ва ҳайвоноти Тоҷикистон маълумотнома таҳия мекунад.
50.	Аҳолии Тоҷикистон	Шумораи аҳолии Тоҷикистон. Халқҳои сокини Тоҷикистон. Хусусияти ҷойгиршавии аҳоли – аҳолии шаҳр ва деҳот. Тарзи ҳаёти шаҳр ва деҳот. Таъсири шароитҳои табиӣи Тоҷикистон ба ҷойгиршавии аҳоли.	• шумораи аҳолии Тоҷикистонро меғӯяд; • оид ба ҳаёти миллии аҳоли маълумот медиҳад; • муносибати дӯстонаи халқияту миллатҳои сокини Тоҷикистонро бо мисолҳо мефаҳмонад; • хусусияти ҷойгиршавии аҳолиро шарҳ медиҳад; • таъсири рельефи Тоҷикистонро ба ҷойгиршавии аҳоли мефаҳмонад.
51.	Иқтисодиёти Тоҷикистон.	Шарҳи мухтасари хусусияти иқтисодиёти Тоҷикистон.	• унсурҳои ташкилкунандаи иқтисодиёти Тоҷикистонро номбар мекунад;

	Кишоварзӣ	Шароитҳои мусоид барои рушди иқтисодиёти кишвар. Кишоварзӣ. Таркиби кишоварзии Тоҷикистон. Маҳсулоти содироти кишоварзӣ.	<ul style="list-style-type: none"> • хусусиятҳои иқтисодиёти Тоҷикистонро шарҳ медиҳад; • шароитҳои табиӣ Тоҷикистонро барои рушди иқтисодиёти кишвар мефаҳмонад; • оид ба таркиби кишоварзии Тоҷикистон маълумот медиҳад; • аз рӯи хусусиятҳо соҳаҳои кишоварзии Тоҷикистонро аз ҳам фарқ мекунад; • молу маҳсулоти содироти кишоварзии Тоҷикистонро номбар мекунад; • сохтори кишоварзии Тоҷикистонро бо нақшаи одӣ тасвир мекунад.
52.	Саноати Тоҷикистон	Саноати Тоҷикистон – як ҷузъи таркибии иқтисодиёти кишвар. Таркиби саноати Тоҷикистон. Маҳсулоти соҳаҳои гуногуни саноат. Маҳсулоти содироти саноати Тоҷикистон.	<ul style="list-style-type: none"> • соҳаҳои саноати Тоҷикистонро номбар мекунад; • саҳми саноатро дар иқтисодиёти Тоҷикистон нишон медиҳад; • таркиби саноати кишварро бо истифодаи нақша нишон медиҳад; • оид ба молу маҳсулоти соҳаҳои гуногуни саноатӣ мисолҳо меорад; • молҳои содироти саноати Тоҷикистонро номбар мекунад.
53.	Саҳми нақлиёт дар иқтисодиёти Тоҷикистон	Нақлиёти Тоҷикистон. Намудҳои нақлиёт. Таъсири мавқеи географӣ ва шароитҳои табиӣ Тоҷикистон ба рушди намудҳои нақлиёт. Аҳамияти нақлиёти мусофиркаш ва боркаш дар Тоҷикистон ва берун аз қаламрави он.	<ul style="list-style-type: none"> • намудҳои нақлиёти Тоҷикистонро номбар мекунад; • саҳми намудҳои нақлиёти Тоҷикистонро дар кашонидани бор ва мусофир шарҳ медиҳад; • хусусияти истифодаи нақлиётро вобаста ба шароити Тоҷикистон мефаҳмонад; • ҳангоми баёни фикр аз воситаҳои навишторӣ истифода мекунад; • оид ба нақлиёти маҳали худ иншоӣ хурд менависад.
54.	Нақши техника ва технология дар ҳаёти мардуми	Нақши техника ва технология дар ҳаёти инсон. Технология чист? Техникаи маишӣ.	<ul style="list-style-type: none"> • Нақши техника ва технологияро дар ҳаёти инсон шарҳ медиҳад; • Намудҳои техникаи маиширо номбар мекунад, хусусияти

	Тоҷикистон	Намудҳои техникаи маишӣ. Аҳамияти техникаи маишӣ дар рӯзгори мардуми тоҷик. Койидаҳои беҳатарии истифодаи техника.	онҳоро шарҳ медиҳад ва аҳамияташонро барои мардуми Тоҷикистон меғӯяд; <ul style="list-style-type: none"> • Техникаи маиширо бо истифодаи воситаҳои навишторӣ ба гурӯҳҳо ҷудо мекунад; • Қоидаҳои беҳатарии истифодаи техникаро мефаҳмонад ва риоя мекунад.
55.	Рушди сайёҳӣ дар Тоҷикистон	Эълон шудани соли 2018 ҳамчун “Соли рушди сайёҳӣ ва хунарҳои мардумӣ”. Аҳамияти рушди соҳаи сайёҳӣ дар Ҷумҳурии Тоҷикистон. Самтҳои асосии соҳаи сайёҳии Тоҷикистон – сайёҳии тиббӣ; кӯҳнавардӣ (алпинизм); сайёҳии варзишӣ; сайёҳии таърихӣ ва этнографӣ; лижаронӣ; сайёҳии экологӣ; шиноварӣ дар дарёҳои кӯҳӣ; сайёҳии шикорӣ.	<ul style="list-style-type: none"> • Нақши сайёҳиро дар рушди иқтисодии кишвар ва беҳтар шудани сатҳи зиндагии мардуми тоҷик мефаҳмонад; • Ташаббуси Асосгузори сулҳу ваҳдати миллӣ– Пешвои миллат, Президенти Ҷумҳурии Тоҷикистон муҳтарам Эмомалӣ Раҳмонро дар рушди соҳаи сайёҳии кишвар шарҳ медиҳад; • Самтҳои афзалиятноки соҳаи сайёҳии кишварро номбар карда, хусусияти онҳоро шарҳ медиҳад; • Оид ба рушди сайёҳии кишвар фаъолиятҳои гуногуни таълимиро иҷро мекунад.
56.	Рушди хунарҳои миллии дар кишвари мо	Таърихи қадимаи доштани хунарҳои миллии халқи тоҷик. Эҳёи хунарҳои мардумӣ дар Тоҷикистон. Ташаббуси пешвои миллат дар ин самт. Намудҳои хунарҳои мардумӣ ва хусусияти онҳо. Инъикоси хунарҳои мардумӣ дар ҳаёти ҳамаҷониби халқи тоҷик.	<ul style="list-style-type: none"> • Хунарҳои миллии халқи тоҷикро номбар мекунад; • Саҳми Асосгузори сулҳу ваҳдати миллӣ– Пешвои миллат, Президенти Ҷумҳурии Тоҷикистон муҳтарам Эмомалӣ Раҳмонро дар эҳёи рушди хунарҳои мардумӣ шарҳ медиҳад; • Хунарҳои миллиро ба гурӯҳҳо ҷудо мекунад ва хусусияти онҳоро мефаҳмонад; • Оид ба хунарҳои мардумии халқи тоҷик иншои хурд менависад ва онро ҷимоя мекунад.
57.	Мустақамқунӣ ва ҷамъбасти маводи омӯхташуда	Боби «Тоҷикистонро меомӯзем». Мавзӯҳои боб. Мазмуни асосии мавзӯҳо. Муҳокимаи мафҳумҳои асосии боб. Тасвири мазмуни	<ul style="list-style-type: none"> • мавзӯҳои боби омӯхташударо номбар мекунад; • атрофи мафҳумҳои асосии мавзӯҳои боб бо ҳамсинфони худ муҳокимаронӣ мекунад;

		мухтасари мавзӯҳо дар ҷадвал. Муайян кардани алоқамандии мавзӯҳо.	<ul style="list-style-type: none"> • ба масъалаҳои баҳсталаб бо кӯмаки омӯзгор ва аз дигар сарчашмаҳо ҷавоб меёбад; • донишҳои худро оид ба боб ҷамъбаст намуда, ба системаи муайян мебарорад.
5. Омӯзиши маҳалли худ (11 соат)			
58.	Табиати маҳал (дарс-лоиҳа)	Лоиҳа чист? Фаъолияти лоиҳавӣ чист? Қадамҳои амалисозии лоиҳа оид ба омӯзиши табиат. Тақсими вазифаҳо аз рӯи кори лоиҳавӣ. Иҷрои супоришҳо.	<ul style="list-style-type: none"> • бо хусусияти дарси лоиҳавӣ шинос мешаванд; • барои иҷрои лоиҳа байни худ вазифаҳоро (дар гуруҳҳо) тақсим мекунанд; • барои ба даст овардани маълумот оид ба табиати маҳал бо омӯзгор ҳамкорӣ мекунанд; • оид ба хусусиятҳои умумии табиати маҳалли худ маълумот ҷамъ меоранд; • кори худро ба дигарон муаррифӣ мекунанд; • барои дарси оянда аз омӯзгор супориш мегиранд ва аз рӯи он кор мекунанд.
59.	Обу ҳаво ва иқлими маҳал (дарслоиҳа)	Обу ҳавои маҳал. Унсурҳои обу ҳаво – бод, абру туман, боришот, раъду барқ, ҳавои гарм, ҳавои хунук. Тағйир ёфтани ҳолати обу ҳаво вобаста ба фаслҳои сол. Иқлими маҳал дар давоми сол.	<ul style="list-style-type: none"> • унсурҳои обу ҳавои маҳалли худро номбар мекунанд; • оид ба хусусиятҳои обу ҳавои маҳалли худ дар фаслҳои гуногуни сол маълумот медиҳанд; • хусусияти иқлими маҳалро шарҳ медиҳанд; • оид ба обу ҳавои маҳал маълумотнома тайёр мекунанд; • барои кори лоиҳавии дарозмуддат супориш мегиранд; <p>– <i>Ба қайд гирифтани офатҳои иқлимии маҳал дар давоми сол</i></p>
60.	Сарватҳои табиии маҳал (дар-слоиҳа)	Дар маҳалли мо кадом сарватҳои табиӣ вучуд доранд? Намудҳои сарватҳои табиӣ. Ба гуруҳҳо ҷудо намудани сарватҳои табиӣ. Истифодаи сарватҳои табиӣ маҳал аз тарафи аҳоли.	<ul style="list-style-type: none"> • аз рӯи сарчашмаҳо (мақола, маълумотнома, маслиҳати омӯзгор) оид ба сарватҳои табиӣ маҳалли худ маълумот ба даст меоранд; • маълумотро таҳлил мекунанд; • сарватҳои табиӣ маҳалро дар ҷадвал ҷой медиҳанд; • кори анҷомдодаи худро баррасӣ мекунанд; • вобаста ба дарси лоиҳавии

			оянда супориш мегиранд.
61.	Аҳолии маҳал (дарс-лоиҳа)	Шумораи аҳолии маҳалли мо. Шумораи хоҷагӣ (оилаҳо) дар маҳал. Ҳайати чинсии аҳоли. Синну соли аҳолии маҳалли мо. Шуғли асосии аҳолии маҳал.	<ul style="list-style-type: none"> • шумораи аҳоли, ҳайати чинсӣ ва синну соли аҳолии маҳалро муайян мекунанд; • оид ба шуғли аҳолии маҳал маълумот ҷамъ меоранд; • маълумотро оид ба аҳолии маҳал дар ҷадвали махсус ҷой медиҳанд; • корашонро ба ҳамсинфон муаррифӣ мекунанд; • аз рӯи дарси лоиҳавии оянда супориш мегиранд.
62.	Хоҷагии маҳал (дарс-лоиҳа)	Хоҷагии маҳал аз кадом соҳаҳо иборат аст? Таркиби хоҷагии маҳал – кишоварзӣ, корхонаҳо, нақлиёт ва савдо. Гуруҳбандии унсурҳои хоҷагии маҳал.	<ul style="list-style-type: none"> • аз сарчашмаҳои гуногун маълумоти лозими оид ба хоҷагии маҳал ба даст меоранд; • онро коркард ва таҳлил менамоянд; • маълумотро ба сохтори муайян медароранд; • корашонро баррасӣ менамоянд; • барои дарси лоиҳавии оянда супориш мегиранд.
63.	Вазъи экологии маҳал (дарс-лоиҳа) Дарси 1	Экологияи маҳал. Дар маҳалли мо кадом мушкилоти экологӣ вучуд доранд? Гунаҳгори сар задани мушкилоти экологӣ.	<ul style="list-style-type: none"> • вазифаҳои байни худ тақсим мекунанд (дар гуруҳҳо); • мушкилоти экологии маҳалро муайян мекунанд; • мушкилоти муайяншударо байни гуруҳҳо тақсим мекунанд; • сабаби сар задани мушкилоти маҳалро меёбанд.
64.	Вазъи экологии маҳал (дарс-лоиҳа) Дарси 2	Роҳҳои ҳалли мушкилоти экологӣ. Ба тартиб даровардани мавод. Муаррифӣи маводи бадастомада.	<ul style="list-style-type: none"> • роҳҳои ҳалли мушкилоти экологии маҳалро муайян мекунанд; • маълумоти бадастомадаро ба тартиб медароранд; • корашонро ба аҳли синф муаррифӣ мекунанд.
65.	Дарси ҷамъбасти оид ба корҳои лоиҳавӣ	Ба тартиб даровардани маълумоти ҷамъовардашуда. Муттаҳид кардани фаҳмишҳои дарсҳои лоиҳавӣ оид ба омӯзиши маҳалли худ. Омода намудани	<ul style="list-style-type: none"> • фикрҳои худро оид ба корҳои лоиҳавӣ муттаҳид мекунанд; • маълумоти дар давоми дарсҳои лоиҳавӣ ҷамъовардаро ба тартиб медароранд; • пайдарҳамии масъалаҳои

		маҷмӯа оид ба маҳалли зисти худ.	омӯхташударо муайян мекунанд; • оид ба маҳалли худ маҷмӯаи маълумотӣ бо номи «Маҳалли мо» тайёр мекунанд.
66.	Мустақкамкунӣ ва ҷамъбасти маводи омӯхташуда	Ба система даровардани маълумоти омӯхташуда. Муайян кардани масъалаҳои дигари омӯзиши маҳалли худ. Беҳтар кардани сифати мавзӯҳои лоиҳавӣ.	• таасуроти худро аз корҳои анҷомдодашуда баён мекунанд; • роҳҳои беҳтар кардани корҳои лоиҳавиро муҳокима мекунанд; • оид ба мавзӯҳои, ки дар оянда кори лоиҳавӣ карданианд сӯҳбат мекунанд; • масъалаҳои муайяншударо ба нақша мегиранд.
67.	Арзёбии дониш, малака ва маҳорати талабагон	Ин арзёбии ҷамъбасти буда, дониш, малака ва маҳорати талабагон оид ба мавзӯҳои фанни табиатшиносӣ (олами атрофи мо) санҷида мешавад. Барои арзёбии дониши талабагон аз саволу супоришҳо ва тестҳо истифода бурдан мумкин аст.	• мавзӯ ва масъалаҳои асосии омӯзиши фанни табиатшиносиро ба хотир меоранд; • бо саволу супориш ва тестҳо кор мекунанд; • донишу малакаи худро сайқал медиҳанд; • маълумотро аз фан ба системаи муайян мебароранд.
68.	Супориши тобистона	Мо дар кучо таътилно мегузаронем? Дар вақти таътил ба кадом корҳо машғул мешавем? Кадам бозиҳоро иҷро мекунем? Оё ҳангоми таътил ҳам дониши худро инкишоф додан мумкин аст? Мо чӣ гуна метавонем беҳатари худро ҳангоми таътили тобистона таъмин намоем?	• Фаъолияти худро дар давоми таътили тобистона ба нақша мегиранд; • аз рӯи нақша амал мекунанд.

IV. ТАВСИЯҲОИ МЕТОДӢ

4.1. Намунаи нақшаи тақвими-мавзӯӣ аз фанни табиатшиносӣ (олами атрофи мо) барои синфи 4

Т/р	Мавзӯҳо	Миқдори соат	Муддати иҷро	Эзоҳ
НИМСОЛАИ 1 (34 соат)				
Боби 1. Кайҳон ва фазо (16 соат)				
1.	Чирмҳои осмонӣ	1		
2.	Ситораҳо. Офтоб	1		
3.	Сайёраҳо	1		
4.	Замин – сайёраи Системаи офтобӣ	1		
5.	Ҳаракати Замин дар атрофи меҳвари худ	1		
6.	Ҳаракати Замин дар атрофи Офтоб	1		
7.	Ҳаракати дигар чирмҳои осмонӣ дар атрофи Офтоб	1		
8.	Моҳ – ҳамсафари табиӣи Замин	1		
9.	Ҳамсафарҳои сунъии Замин. Фатҳи коинот	1		
10.	Уфуқ чист ва чанд самт дорад?	1		
11.	Самтҳои уфуқро дар маҳал чӣ гуна ёфтан мумкин аст?	1		
12.	Муайян кардани самтҳои уфуқ бо ёрии кутбнамо	1		
13.	Муайян кардани самтҳои уфуқ аз рӯйи Офтоб	1		
14.	Муайян кардани самтҳои уфуқ бо ёрии ашёи маҳал	1		
15.	Тасвири Замин. Нақша, харита, глобус	1		
16.	Такрори боби «Кайҳон ва фазо»	1		
Боби 2. Инсон ва табиат (13 соат)				
17.	Табиат. Инсон. Ҷамъият	1		
18.	Омӯзиши муҳити атроф	1		
19.	Ҳодисаи табиӣ ва оқибатҳои он	1		
20.	Таъсири инсон ба табиат	1		
21.	Нақши ҳаво дар ҳаёти инсон	1		
22.	Об – сарчашмаи ҳаёт	1		
23.	Ҳок ва аҳамияти он барои инсон	1		
24.	Истифодаи сарватҳои табиӣ	1		
25.	Нақши наботот дар ҳаёти инсон	1		
26.	Инсон ва олами ҳайвонот	1		
27.	Экология ва нақши инсон дар беҳдошти он	1		
28.	Бехатарии инсон дар табиат	1		
29.	Такрори боби «Инсон ва табиат»	1		
Боби 3. Асосҳои иқтисодӣ (12 соат)				
30.	Иқтисодиёт чист?	1		
31.	Бойиғарӣҳои табиат ва меҳнати одамон	1		

32.	Канданиҳои фойданок	1		
33.	Саноат	1		
34.	Рустанипарварӣ	1		
НИМСОЛАИ 2 (34 соат)				
35.	Чорводорӣ	1		
36.	Нақлиёт	1		
37.	Пул ва буча	1		
38.	Бозори ҷаҳонӣ	1		
39.	Иқтисодиёт ва экология	1		
40.	Қоидаҳои бехатарии ҳаёт дар соҳаҳои гуногуни хоҷагидорӣ (иқтисодиёт)	1		
41.	Такрори боби "Асосҳои иқтисодиёт"			
Боби 4. Тоҷикистонро меомӯзем (16 соат)				
42.	Релефи Тоҷикистон	1		
43.	Дарё, кӯл ва пиряхҳои Тоҷикистон	1		
44.	Чашмаҳо ва обҳои шифобахши Тоҷикистон	1		
45.	Хокҳои Тоҷикистон	1		
46.	Гуногунии набототи Тоҷикистон	1		
47.	Гуногунии ҳайвоноти Тоҷикистон	1		
48.	Мамнӯғҳоҳои Тоҷикистон	1		
49.	Китоби Сурхи Ҷумҳурии Тоҷикистон	1		
50.	Аҳолии Тоҷикистон	1		
51.	Иқтисодиёти Тоҷикистон. Кишоварзӣ	1		
52.	Саноати Тоҷикистон	1		
53.	Саҳми нақлиёт дар иқтисодиёти Тоҷикистон	1		
54.	Таърихи давлати мо	1		
55.	Маданият ва маърифат дар кишвари мо	1		
56.	Ҳуқуқи инсон дар Тоҷикистон	1		
57.	Такрори боби «Тоҷикистонро меомӯзем»	1		
Боби 5. Омӯзиши маҳалли худ (11 соат)				
58.	Табиати маҳал (дарс-лоиҳа)	1		
59.	Обу ҳаво ва иқлими маҳал (дарс-лоиҳа)	1		
60.	Сарватҳои табиии маҳал (дарс-лоиҳа)	1		
61.	Аҳолии маҳал (дарс-лоиҳа)	1		
62.	Хоҷагии маҳал (дарс-лоиҳа)	1		
63.	Вазъи экологии маҳал (дарс-лоиҳа). Дарси 1	1		
64.	Вазъи экологии маҳал (дарс-лоиҳа). Дарси 2	1		
65.	Дарси ҷамъбасти оид ба корҳои лоиҳавӣ	1		
66.	Такрори боби «Омӯзиши маҳалли худ»	1		
67.	Арзёбии дониш, малака ва маҳорати талабагон	1		
68.	Супориши тобигона	1		

4.2. Намунаи банақшагирии дарси яксоата аз фанни табиатшиносӣ (олами атрофи мо) барои синфи 4

Боби 2. «Инсон ва табиат»

Мавзӯи 21. Нақши ҳаво дар ҳаёти инсон (1 соат)

Мақсадҳои умумӣ. Инкишофи дониши хонандагон оид ба ҳаво ва нақши он дар ҳаёти инсон. Ташаққули малакаҳои мушоҳида, муқоиса, таҳлил ва хулосабарорӣ, кор бо маълумот ва воситаҳои навишторӣ дар хонандагон.

Натиҷаҳои таълим. Бо омӯзиши мавзӯи хонандагон метавонанд:

- оид ба таркиби ҳаво маълумот диҳанд;
- нақши ҳаворо барои ҳаёт ва фаъолияти инсон ба таври умумӣ фаҳмонанд;
- истифодаи ҳаворо аз тарафи инсон бо мисолҳои мушаххас нишон диҳанд;
- фикрҳои худро оид ба истифодаи ҳаво дар нақшаи муайян тасвир намоянд.

Лавозимот. Овезаҳо бо расму тасвирҳо, қоғазу қалам, китоби дарсӣ, қоғазӣ калон барои кори гурӯҳӣ.

Методҳои таълим. Масъалагузорӣ, пурсиш-посух, кор бо мафҳумҳо ва расму тасвирҳо, воситаҳои навишторӣ, лексияи хурд, кори гурӯҳӣ, суҳбат.

РАВИШИ ДАРС:

Фаъолияти 1. Овардани мисоли ҳаёти ва масъалагузорӣ аз рӯи он. Муайян кардани номи мавзӯи - **5 дақиқа**.

Мисоли ҳаёти:

«Фасли тобистон буд. Одамон дар соҳили ҳавз оббозӣ мекарданд. Яке аз онҳо ба гапи шариконаш гӯш накарда, оббозикунон аз соҳил хеле дур рафт. Ногаҳон одамони дар соҳилбуда доду фарёди ўро шуниданд, ки мегуфт: - Ёрӣ диҳед! Ғарқ мешавам! Рафиқони ў зуд ба камераҳои резинӣ савор шуда, ба назди ҷабридида рафтанд ва диданд, ки ў аллакай фавтидааст».

Масъалагузорӣ аз рӯи мисоли ҳаёти ва муҳокимаи саволҳо:

- Чаро одами аз соҳил дуррафта ғарқ шуд?
- Ў бояд чӣ кор мекард?
- Чаро ў фавтид?
- Барои чӣ одам дар зерӣ об ҳалок мешавад?

Фаъолияти 2. Минйлексия оид ба аҳамияти ҳаво барои инсон бо истифодаи расму тасвирҳои дастрас - **10 дақиқа**.

Фаъолияти 3. Кори гурӯҳӣ бо истифодаи ашколи навишторӣ - **10 дақиқа**.

Супориш ба гурӯҳҳо (хонандагон ба 4 гурӯҳ муттаҳид карда мешаванд):

- *Аз нақшаи зер истифода бурда, роҳҳои истифодаи ҳаворо аз тарафи инсон нишон диҳед;*
- *Коратонро муаррифӣ кунед.*

Намунаи нақша:

Фаъолияти 4. Муаррифии корҳо - **8 дақиқа** (2 дақиқа барои ҳар гурӯҳ).

Фаъолияти 5. Мустақамкунии дарс бо истифодаи бозии “Бинго” - **5 дақиқа**.

Чадвали зер дар тахтаи синф кашида мешавад ва аз хонандагон хоҳиш карда мешавад, ки онро дар дафтархояшон тасвир кунанд. Мафҳумҳои зер дар тахта навишта мешаванд ва аз хонандагон хоҳиш карда мешавад, ки онҳоро дар хоначаҳои чадвал ба таври тасодуфӣ нависанд. Намунаи чадвал бо мафҳумҳо:

Нафасгирӣ	Оксиген	Карбонат
Ҳавои ифлос	Нерӯгоҳи бодӣ	Нитроген
Тӯб	Бодбони киштӣ	Қураи ҳавоӣ

Оид ба хусусияти мафҳумҳои дар чадвал овардашуда ба таври кӯтоҳ маълумот дода мешавад ва аз хонандагон хоҳиш карда мешавад, ки дар бораи кадом мафҳум гап рафта истодааст муайян кунанд ва дар боло он хат кашанд. Хонандагон бояд дар болои мафҳуми «Оксиген» хат кашанд. Ин фаъолиятро то ҳамаи мафҳумҳоро ёфтани хонандагон идома диҳед.

Ба хотири мураккаб кардани бозӣ шакли дигари онро истифода бурдан мумкин аст. Ба хонандагон пешниҳод карда мешавад, ки баъди ёфтани пай дар пайи се мафҳум (агар онҳо ба таври амудӣ, уфуқӣ ё аз кунҷ ба кунҷи панҷара пай дар пай бошанд) «Бинго» гӯянд. Хонандае, ки бинго мегӯяд кори ӯ аз тарафи омӯзгор тафтиш карда шуда, сазовори таҳсин мегардад.

Фаъолияти 6. Навиштани фаҳмишҳои асосии мавзӯ - **3 дақиқа**.

Масъалаҳои асосии мавзӯ бо овози баланд аз тарафи омӯзгор хонда мешавад ва аз хонандагон хоҳиш карда мешавад, ки онро дар дафтарашон нависанд ва дар хотир гиранд.

Масъалаҳои асосии мавзӯ:

- Барои нафаскашии одам ва дигар мавҷудоти зинда ҳавои тоза лозим аст.
- Дар замони ҳозира барои тоза нигоҳ доштани ҳаво одамон корҳои зиёде анҷом дода истодаанд.
- Одамон аз хусусиятҳои ҳаво, хусусан бод истифода бурданро хуб омӯхтаанд.

Фаъолияти 7. Хулоса ва ҷамъбасти дарс - **2 дақиқа.**

Масъалаҳои асосии мавзӯ ба хонандагон хотиррасон карда шуда, дарс хулоса ва ҷамъбаст карда мешавад.

Фаъолияти 8. Арзёбӣ - **1 дақиқа.**

Хонандагон барои заҳматашон бо суханони рӯҳбаландкунанда қадр карда мешаванд.

Фаъолияти 9. Супориши вазифаи хонагӣ - **1 дақиқа.**

Супориш ба хона:

– *Навиштани ишҳои хурд оид ба истифодаи ҳаво дар оилаи худ.*

4.3. Тавсияҳо ба омӯзгорони фанни табиатшиносӣ (олами атрофи мо) барои синфи 4

Давраи омӯзиши табиатшиносӣ (олами атрофи мо) зинаи муҳимтарини шиносӣ бо олами атроф ва ҳодисаю воқеаҳои он буда, ҷараёни минбаъдаи фан (дар синфҳои болоӣ) ба самаранокии ин давра вобаста аст. Бинобар ин мақсаду вазифаҳои таълими табиатшиносӣ (олами атрофи мо) аз он иборат аст, ки дар бораи табиат аз рӯи омӯзиши маводи табиӣ ба хонандагон дониши зарурӣ диҳад, дар онҳо ҳисси табиатдӯстӣ, меҳнатдӯстӣ ва ватандӯстиро тарбия намояд ва муносибати эҳтиёткоронаро нисбат ба табиат ва муҳити зист бедор кунад.

Вазифаҳои асосии таълими табиатшиносӣ (олами атрофи мо) аз инҳо иборатанд:

- истифодаи комёбиҳои илми табиатшиносӣ ва илмҳои ба он алоқаманд;
- мушоҳида, хулосабарорӣ ва таҳлили ҳодисаҳои табиати маҳал ва кишвар, муносибати хайрхоҳона нисбат ба омилу унсурҳои олами атроф;
- тарбияи ҷаҳонбинии илмӣ, зебоипарастӣ, ахлоқӣ, экологӣ, иқтисодӣ, ватандӯстӣ, инсондӯстӣ, меҳнатдӯстӣ ва ҷисмонӣ ҳифзи саломатӣ;
- тавассути фаъолиятҳои гуногуни таълимӣ бедор намудан ва инкишоф додани мушоҳидакорӣ, таҳлил ва хулосабарорӣ, ҳосил намудани маънавият ва маҳорати таълимӣ ва ҳаёти;
- қавӣ гардондани алоқаи фанни табиатшиносӣ бо дигар фанҳо, аз қабилӣ: забони модарӣ, математика, санъат ва меҳнат, суруд ва мусиқӣ;
- пешниҳоди маводи муайян бо назардошти хусусиятҳои педагогӣ ва равию ҷисмонии мактабчагони синфи 4;
- омӯзиши ҳаматарафаи хусусиятҳои психологӣ шогирдон;
- фароҳам овардани шароити мусоид барои муттаҳидии хонандагон баҳри ба даст овардани мақсади ягона;
- бедор намудани шавқу ҳаваси маърифатии хонандагон тавассути бозии таълимӣ ва технологияҳои гуногуни таълим;
- васеъ намудани ҷаҳонбинии хонандагон дар асоси маълумотҳои нави соҳаҳои ҷудогонаи илмҳои табиатшиносӣ;

- фаҳмондани қонун ва шаклҳои тараққиёти табиат дар асоси маълумотҳои аниқ;
- инкишоф додани қобилияти мушоҳидакорӣ ва хулосабарории хонандагон аз чизҳои дидаю шунда;
- истифодаи унсурҳои фанҳои дигар дар таълими табиатшиносӣ (олами атрофи мо) (расм, суруд, инкишофи нутқ, бозиҳои варзишӣ ва ғайра);
- тасвир намудани инсон ҳамчун дигаргунсозандаи табиат;
- дар хонандагон пайдо кунондани шавқу хоҳиш нисбат ба муҳофизати табиат ва боигариҳои он;
- дар хонандагон пайдо намудани малакаю маҳорати кор бо воситаҳои гуногуни ашкولی (нақша, ҷадвал, расм, диаграмма ва ғайра).

Қоидаҳои асосӣ ва методҳои таълими табиатшиносӣ (олами атрофи мо)

Қоидаҳои асосии таълими табиатшиносӣ (олами атрофи мо) аз якҷанд силсилаҳои бо ҳам алоқаманд иборатанд ва ҳар яки он муносибати байни хонандаю омӯзгорро ба таври зайл муайян мекунад:

- ✓ илмӣ ва дастрасии таълим;
- ✓ пайдарҳамӣ дар таълим ва алоқамандии он бо амалияи меҳнатӣ;
- ✓ бошуурӣ ва фаъол будани хонандагон ба кори таълим;
- ✓ аёният дар таълим;
- ✓ кишваршиносӣ дар таълим.

Ҳар як фанни таълимӣ вобаста ба хусусиятҳои худ аз ин қоидаҳо истифода мебарад. Ҳангоми таълими табиатшиносӣ (олами атрофи мо) дар синфи 4 ҷиҳатҳои ҷаҳонбинии илмӣ инкишоф дода мешаванд.

Қоидаи *дастрас будани маводи таълимӣ* ба синну соли хонанда вобаста аст. Бо ин мақсад дараҷаи инкишофи ҷаҳонбинии хонандагонро ба эътибор гирифта, интихоби дурусти мавод бамаврид аст.

Моҳияти қоидаи *пайдарҳамӣ* дар он аст, ки омӯзиши ҳаррӯза чун сила пайдарҳам аз рӯи қонунияти муайян ба амал бароварда мешавад. Ин дар назди омӯзгор вазифа мегузорад, ки ба пайдарҳамии таълим ва тартиби мавзӯҳо риоя намуда, дар асоси навигариҳои илм, шавқу ҳаваси хонандагонро ба табиатшиносӣ (олами атрофи мо) ва экология бедор кунад ва ба ин тариқ, *қоидаи бошуурӣ ва фаъол будани хонандагон ба кори таълимро* риоя намояд.

Ҳангоми риоя кардани қоидаи *аёният дар таълим* ба омӯзгор зарур аст, ки моҳияти ин қоида дар таълими табиатшиносӣ (олами атрофи мо) ва таҷрибаи педагогаш муайян намояд. Дар дарсҳои табиатшиносӣ (олами атрофи мо) аз воситаҳои аёнии тасвирӣ (расм, суратҳо, кинофилм, диафилм, диапозитивҳо), нақша, диаграмма ва ашёи табиӣ истифода кардан мумкин аст.

Кишваршиносӣ олами ҳастии табиатро аз нуқтаи назари географӣ, геологӣ, таърихӣ, биологӣ ва мардумшиносӣ меомӯзад. Аз ин хотир кишваршиносӣ ба таълими табиатшиносӣ (олами атрофи мо) ва экология кӯмак мерасонад. Омӯзгор бо мақсади васеъ намудани ҷаҳонбинии хонандагон аз

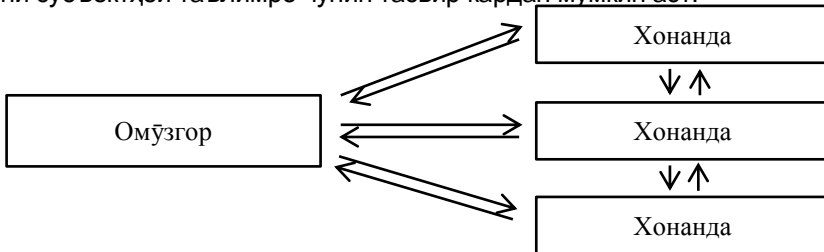
ашёи маҳаллӣ истифода бурда, фаҳмиши бачаҳоро инкишоф медиҳад. Кишваршиносӣ аз ду давра иборат аст:

1. Ҷамъовариҳои маводи маҳал.
2. Истифодаи мавод дар дарс.

Зери мафҳуми **методҳои омӯзиш** дар дидактика роҳҳои мусаллаҳшавии хонандагон бо дониш, малакаи маҳорат, васеъшавии ҷаҳонбинӣ ва инкишофи донишандӯзии онҳо бо роҳбарии омӯзгор фаҳмида мешавад.

Ҳангоми омӯзиши табиатшиносӣ (олами атрофи мо) аз усулҳои гуногун истифода мебаранд. Дар баробари методҳои анъанавӣ дар омӯзиши фан аз методҳои интерактивии таълим ва омӯзиш истифода кардан баманфиат мебошад.

Методҳои **интерактивии омӯзиш** – ин ҳамкориро (ё муносибати байниҳамдигариро) байни омӯзгор ва хонанда, хонанда бо хонанда инчунин хонанда ва омӯзгор талаб мекунанд. «Интерактив» аз калимаи англисии «интеракт» гирифта шуда, «интер» – яқоя ва «акт» – амал, кор, фаъолият кардан мебошад. Дар нақшаи методи интерактивии таълим муносибати байни субъектҳои таълимро чунин тасвир кардан мумкин аст:

Методи интерактивии таълим аз хонанда фаъолияти баланд ва дарки эҷодкоронаи маълумоти пешниҳодшударо талаб мекунанд.

Меъёрҳои асосии модели интерактивии таълим ва омӯзиш аз инҳо иборатанд:

- имконияти муҳокимарониҳо ва пешниҳоди озоди мавзӯӣ;
- вазъҳои ками омӯзгор;
- шумораи зиёди фаъолиятҳои амалӣ;
- ташаббускорӣ аз тарафи хонанда;
- шумораи зиёди фаъолиятҳои гуруҳие, ки кӯшишҳои яқояро талаб мекунанд;
- иҷрои қорҳои хаттӣ.

Оё методи интерактивии таълимро бо методҳои анъанавӣ муқобил гузоштан мумкин аст?

Он нуқтаи назар, ки гӯё танҳо ду методи таълим мавҷуд аст, хатост. Методҳои зиёде мавҷуданд, ки онҳо бо тарзҳои муносибати байниҳамдигарии хонандагон аз якдигар фарқ мекунанд. Агар шумо, ҳатто ҳангоми қор бо китоби дарсӣ пеш аз супоридани қори хаттӣ аз хонандагон хоҳиш кунед, ки ягон масъалаеро дунафара муҳокима кунанд, ин маънои онро дорад, ки шумо аз методи интерактивӣ истифода кардед. Ва агар шумо фаъолиятҳои тоҷро аз ҳамин нуқтаи назар таҳлил намоед, пас мекунед, ки шумо пештар

низ қисматҳои омӯзиши якҷоя ва ҳамкориро истифода мебард. Қисме аз омӯзгорон чунин мепиндоранд, ки оё беҳтар нест, ки аз истифодаи методҳои анъанавӣ даст кашем? Албатта, не. Зеро мақсад он аст, ки методҳо ва тарзҳои таълимдиҳии омӯзгорро рангинтару ғанитар гардонем. Омӯзгори мутахассис бояд дар давоми як дарс дар ҳолатҳои мувофиқ ҳам аз методҳои интерактивӣ ва ҳам анъанавӣ истифода намояд.

Методи гуфторӣ (шифоҳӣ). Сарчашмаи асосии донишандӯзии хонандагон ҳангоми истифодаи ин методҳо сухан (нутқ) мебошад. Суханро омӯзгор ҳангоми суҳбат, кор бо китоби дарсӣ ва маводи омӯрӣ бештар истифода мебарад.

Методи аёнӣ. Истифодаи ин метод боиси он мегардад, ки хонандагон мавзӯро бо истифодаи маводи асли (он чизе, ки дар табиат бо чашми худ мебинанд), расму чадвал, нусха (макет), харита, глобус ва дигар аёниятиҳои таълимӣ аз худ мекунад.

Методи амалӣ. Асоси ин методро фаъолияти амалии хонандагон ташкил медиҳад. Дар омӯзиши табиат корҳои амалиро ба ду гурӯҳ ҷудо кардан мумкин аст:

- *корҳои амалие, ки дар маҳал гузаронда мешаванд:* ба нақшагирии маҳал, муайян кардани ҳолати обу ҳаво, ченкунии васеъгию чуқурии ҷӯй ва ғайра;

- *корҳои амалие, ки дар синф гузаронда мешаванд:* аз оби ифлос ҳосил кардани оби соф, кор аз рӯйи мушоҳидаҳои гузарондашуда, расондани ёриҳои аввалин ба ҷабрдидагон ва ғайра.

Ҳамаи методҳо ва шаклҳои таълим бояд ба инкишофи мустақилият ва эҷодкориҳои хонандагон мусоидат намуда, азхудкунии дониш, баландбардории малака ва маҳорати онҳоро таъмин кунанд.

Дар интиҳоби шакли методҳои таълим омӯзгор озод аст. Истифодаи методҳои гуногун дарсро шавқовар намуда, азхудкунии маводи омӯхташавандаро осон мегардонад.

Хулоса:

- метод ба омӯзгор роҳи ба кӯдакон донишомӯзиро нишон медиҳад;
- метод муайянкунандаи шакли мазмуни таълим аст;
- метод воситаи алоқаманд намудани фаъолияти омӯзгору хонанда мебошад.

Мушоҳида дар дарсҳои табиатшиносӣ (олами атрофи мо) барои синфи 4

Табиат ҳамеша либоси нав дар бар мекунад. Вай бо қувваи ақлу заковати мардум сол то сол дигаргун мешавад. Баробари иваз шудани фаслҳои сол табиат низ тағйир меёбад, ки ин аз назари кӯдакон пинҳон намест.

Мушоҳида дар дарсҳои табиатшиносӣ (олами атрофи мо) яке аз қисмҳои таркибии кори таълим ба шумор меравад. Барои он ки мушоҳидаҳо аҳамияти таълимӣ пайдо кунанд, онҳоро омӯзгор бояд бодикҷат фикр карда, ба дуруст ташкил кардани мушоҳидаҳо ҳаракат намояд. Пеш аз ҳама, ду навъи мушоҳидаи таълимиро фарқ кардан лозим аст:

1. Ашё ва ҳодисаҳои омӯхташавандаро дар шакли табиашон мушоҳида кардан;

2. Зимни таҷриба ҳодисаҳои омӯхташавандаро ба таври сунъӣ ба вучуд оварда, мушоҳида намудан.

Ин ду шакли мушоҳидаро дар дарс ва ё берун аз он ташкил кардан мумкин аст. Масалан, дар «Гӯшаи зиндаи синф» аквариум ва рустаниҳои хонагӣ мавҷуданд, ки дар заминаи онҳо тарзи зиндагии рустанию ҳайвоноти обӣ дар як муддати кӯтоҳ мушоҳида карда мешавад. Дар дарсҳои таҷрибавӣ бошад дар давоми як дарс дараҷаи обгузаронии хокҳои гуногунро мушоҳида кардан мумкин аст.

Мушоҳидаи ҳодисаҳои мавсимии табиат, сабзиш ва тарзи зиндагии рустанию ҳайвонот вақти зиёдро талаб мекунад.

Мушоҳидаи таълимӣ чунин мушоҳидаест, ки онро ҳуди хонандагон аз рӯи супориши омӯзгор иҷро мекунанд. Саволҳо бояд хонандагонро барои муайян кардани ҳосият ва ҷиҳатҳои муҳими чизи омӯхташаванда ба фикр кардан водор намоянд.

Равиши мушоҳидаро чунин ташкил кардан мумкин аст:

1. Дар назди хонандагон гузоштани вазифаҳо.

2. Ҷараёни мушоҳида ва ёфтани ҷавоб ба саволҳои гузошташуда.

3. Мустақкам кардани донишҳои дар ҷараёни мушоҳида бадастомада (аз рӯи сӯҳбати омӯзгор бо хонандагон).

4. Хулосабарорӣ ва ҷамъбаст.

Дар омӯзиши фанни табиатшиносӣ (олами атрофи мо) барои синфи 4 чунин мушоҳидаҳоро ба роҳ мондан мумкин аст:

- ◆ ҷойгиршавии ситораҳо;
- ◆ ҳаракати Офтоб дар фазо (осмон);
- ◆ ҳаракати Моҳтоб дар фазо;
- ◆ уфуқ ва тағйирёбии хати уфуқ ҳангоми баромадан ба баландӣ;
- ◆ мушоҳидаи ашёи маҳал барои муайян кардани самтҳои уфуқ;
- ◆ баамалоии намудҳои боришот (борон, барф, жола);
- ◆ ҳолати обу ҳавои маҳал ва тартиб додани маълумотнома оид ба ҳолати обу ҳаво дар давоми ҳафта, моҳ ва сол;
- ◆ нашвънамо ва тағйирёбии ҳолати рустаниҳо дар давоми сол;
- ◆ паррандаҳои мавсимӣ ва муқими маҳалли зист;
- ◆ рафтори ҳайвонот дар давоми сол;
- ◆ шуғли аҳолии маҳалли зист;
- ◆ ҷараёни ҳосил шудани молу маҳсулот дар истеҳсолот;
- ◆ ҷараёни кори деҳқон ва маҳсулоти дастранҷи он;
- ◆ нақлиёти маҳалли зист;
- ◆ дастовардҳои хочагии халқ дар намоишгоҳҳо;
- ◆ рафтори одамон дар ҷойҳои ҷамъиятӣ;
- ◆ ҳолати экологии маҳал.

Вобаста ба талаботи барнома ва имконоти шароити маҳал омӯзгор бояд пешақӣ ҷой ва ашёи ҳодисаҳои мушоҳидашавандаро интихоб карда,

натиҷаи онро муайян намояд. Ҳангоми мушоҳида хонандагон на танҳо чизро мебинанд, балки бо хусусияту сохти он шинос мешаванд.

Мушоҳидаи табиат узвҳои ҳисро инкишоф дода, ба қобилияти дарккунии хонандагон мусоидат менамояд. Аз тарафи дигар, мушоҳида имконият медиҳад, ки хонандагон таҳлил кунанд, сабабҳои бо ҳам алоқамандии ашёву ҳодисаҳоро донанд.

Натиҷаи мушоҳидаҳо дар «Дафтари мушоҳидаҳо аз табиатшиносӣ» ҳар рӯз, ҳар ҳафта, ҳар моҳ ва дар давоми сол қайд карда мешаванд.

Намоиш додани таҷриба дар таълими табиатшиносӣ (олами атрофи мо) барои синфи 4

Намоишдиҳӣ дар дарсҳо бояд дар шакли таҷриба ҳам истифода шавад. Хонандагон ҳангоми мушоҳидаи таҷрибавӣ ё дар вақти гузарондани корҳои лабораторӣ ҳудашон таҷриба мегузаронанд. Ҳангоми намоишдиҳӣ хонандагон натиҷаи таҷрибаи гузарондаистодаи омӯзгорро мушоҳида мекунанд. Таҷрибаро тавре намоиш додан лозим аст, ки хонандагон дар рафти мушоҳидаи он хулосаи даркорӣ бароварда тавонанд. Дуруст ба роҳ мондани кори намоишдиҳӣ талаб мекунад, ки пешакӣ дар назди хонандагон саволҳо гузошта шаванд. Омӯзгор дар вақти намоиш додани таҷриба аз хонандагон бояд хоҳиш кунад, ки натиҷаи онро пешгӯӣ кунанд ва ҳар гуна таҳмину фарзияҳо пешниҳод намоянд.

Барои гузарондани таҷриба корҳои зеринро ба анҷом расондан зарур аст:

- тайёрии омӯзгор барои таҷрибагузаронӣ;
- интихоби ҷой барои гузаронидани таҷриба;
- намоишдиҳӣ дар ҷараёни таҷриба;
- саволу ҷавоб ва иҷрои супоришҳо аз рӯи таҷриба.

Ташаккули фаъолияти дарккунии хонандагон

Дар дидактикаи муосир ба ташаккули қобилияти фикрии хонандагон диққати аввалиндарача медиҳанд. Ташаккули қобилияти фикрӣ самти асосии таълим, аз ҷумла таълими фанни табиатшиносӣ (олами атрофи мо) мебошад.

Ба эътибор гирифтани хусусиятҳои раванӣ, қобилиятҳои фардӣ, ки барои омӯзиши як қатор қонуниятҳои табиат замина мегузоранд, барои аз худ намудани асрори ниҳонӣ, хусусиятҳои биологӣ, тарзи ҳаёти рустанӣ ва ҳайвонот кӯмак менамоянд. Сол ба сол зиёд шудани маълумот, ихтирооти нав ба нав доир ба муҳити атроф имкони фарогирии тамоми ин донишҳоро кам мегардонад. Аз ин рӯ, ба тарзи коркард ва дарёфти маълумоти зарурӣ диққати асосӣ дода мешавад.

Саёҳат дар таълими табиатшиносӣ (олами атрофи мо) барои синфи 4

Саёҳат дар таълими фанни табиатшиносӣ барои аз худ кардани мазмуни курси табиатшиносӣ (олами атрофи мо) аҳамияти таълимию тарбиявӣ дорад. Хусусан, саёҳат бобати мустақкам намудани алоқаи таълими табиатшиносӣ (олами атрофи мо) бо ҳаёт нақши муҳим мебозад. Хонандагон ҳангоми саёҳат ба табиат ва фаъолияти хоҷагидорӣ аҳолии маҳаллашон шинос мешаванд. Нақши саёҳат дар тарбияи эстетикӣ ва ҳисси табиатдӯстии хонандагон низ муҳим аст.

Дарсҳои саёҳатиро ба се гурӯҳ ҷудо кардан мумкин аст:

1. Саёҳат ба табиат - бо мақсади мушоҳида ва омӯзиши ашё ва ҳодисаҳои табиӣ;

2. Саёҳат ба истеҳсолот - бо мақсади шиносӣ пайдо кардан бо роҳу усулҳои истеҳсоли маҳсулот;

3. Саёҳат ба осорхонаҳо – бо мақсади шинос шудан бо гуногунии олами наботот ва ҳайвонот, сарватҳои зеризаминӣ ва дастовардҳои хоҷагии халқ.

Гузарондани саёҳат аз чунин зинаҳо иборат мебошад.

✓ Тайёрии муаллим барои ташкил ва гузарондани саёҳат:

- муайян кардани мавзӯ, мақсад ва ҷои саёҳат;

- шиносоии пешакии омӯзгор бо ҷой ва олами ҳастии омӯхташаванда;

- сӯхбати пешакии омӯзгор бо мутахассиси маҳалӣ;

- тайёр кардани нақшаи саёҳат.

✓ Тайёрии хонандагон ба саёҳат:

- бо худ гирифтани маводи зарурӣ барои саёҳат;

- иҷрои супоришҳои, ки омӯзгор пеш аз саёҳат дода буд.

✓ Ҷараёни сайёҳат:

- шинос намудани хонандагон бо мавзеи саёҳат ва супоридани супоришҳо аз рӯи нақша;

- иҷрои супоришҳо ва ҷамъовариҳои маълумот.

✓ Ҷамъбасти қори саёҳат:

- ҷамъ намудани маводи ҳангоми саёҳат бадастомада;

- хулосабарорӣ аз ҷараёни саёҳат.

V. МЕЪЁРИ БАҲО БА ДОНИШ, МАЛАКА ВА МАҲОРАТИ ХОНАНДАГОН

Баҳодихӣ ба дониш, малака ва маҳорати хонандагон аз фанни «Табиатшиносӣ» дар асоси маводи омӯхташуда, бо назардошти қобилиятҳои фикрӣ, зеҳнӣ, хулосабарорӣ ва мушоҳидакорӣ хонандагон муайян карда мешавад. Дар вақти баҳогузорӣ ба фаъолияти хонандагон риоя намудани талаботи зерин - **донад, фаҳмад, тавонад ва истифода барад** зарур аст.

Баҳои «5»

ба хонандае гузошта мешавад, ки агар:

◆ мазмун ва мафҳумҳои асосии мавзӯро донад;

◆ фарқияти мазмуни қисмҳои ҷудоғонаи матнро фаҳмад;

◆ мақсади худро пурра, бурро ва фаҳмо баён карда тавонад;

- ◆ маводи хонда, шунида ва мушоҳидакардаро бо ҳаёти воқеӣ муқоиса карда тавонад;
- ◆ чиҳатҳои экологии мавзӯро шарҳ диҳад;
- ◆ супоришхоро мустақилона иҷро карда, ҳангоми корҳои амалӣ ва мушоҳидаҳо ба дарки мақсад расида тавонад;
- ◆ бо аёнӣтҳо, харитаҳо, воситаҳои навишторӣ (графикӣ) ва таълимӣ кор карда тавонад.

Баҳои «4»

ба хонандае гузошта мешавад, ки агар:

- ◆ мазмун ва мафҳумҳои асосии мавзӯро донанд;
- ◆ фарқи мазмуни қисмҳои ҷудогонаи матнро фаҳмад;
- ◆ мақсади худро баён карда тавонад;
- ◆ маводи хонда, шунида ва мушоҳидакардаро бо ҳаёти воқеӣ муқоиса карда тавонад;
- ◆ чиҳатҳои экологии мавзӯро шарҳ диҳад;
- ◆ супоришхоро мустақилона иҷро карда, вале ҳангоми иҷро ба баъзе камбудӣҳо роҳ диҳад, дар корҳои амалӣ ва мушоҳидаҳо ба дарки мақсад расида тавонад;
- ◆ ба воситаи аёнӣтҳо, харитаҳо, воситаҳои навишторӣ (графикӣ) ва таълимӣ бо баъзе ғалатҳо кор карда тавонад.

Баҳои «3»

ба хонандае гузошта мешавад, ки агар:

- ◆ мазмун ва мафҳумҳои асосии мавзӯро донанд;
- ◆ ба мавзӯ ва мазмуни матн сарфаҳм равад ва бо ёрии омӯзгор нақл кунад;
- ◆ мақсади худро пурра ва фаҳмо баён карда натавонад;
- ◆ дар муқоисаи маводи омӯхташ бо ҳаёти воқеӣ душворӣ кашад;
- ◆ супоришхоро бо кӯмаки омӯзгор иҷро карда тавонад;
- ◆ ҳангоми истифодаи воситаҳои навишторӣ ва аёнӣтҳо ба кӯмаки омӯзгор ниёз дорад.

Баҳои «2»

ба хонандае гузошта мешавад, ки агар:

- ◆ ба талаботи баҳои «3» ҷавобгӯӣ набошад.

VI. АДАБИЁТ

1. Конституцияи Ҷумҳурии Тоҷикистон. Душанбе, 2016.
2. Қонуни Ҷумҳурии Тоҷикистон «Дар бораи маориф». Душанбе, 2013.
3. Стандарти давлатии таҳсилоти ибтидоӣ дар Ҷумҳурии Тоҷикистон. Душанбе, 2012.
4. Эмомалӣ Раҳмон. Маориф омили муҳимтарини тақмили давлат ва начоти миллат. Душанбе, 2006.
5. Барномаи синфҳои ибтидоӣ. Душанбе, «Матбуот», 2002.
6. Содиқ Акрамов. Методикаи таълими табиатшиносӣ. Душанбе «Маориф», 1987.
7. Лутфуллоев М. Дидактикаи муосир. Душанбе, 2001.
8. Мирзоматов Н. Усулҳои ҳамкорӣ дар таълим. // «Адаб», 2004.
9. Талызина Н. Ф. Формирование познавательной деятельности младших школьников. М., 1988.
10. Сафин Д., Мусина Р., Қурбонов Ш., Қодиров Н. ва дигарон. Усулҳои таълим ва омӯзиши ҳамфаъл. Дастури таълимию методӣ. Душанбе, 2006.
11. К. Ингенкамп. Педагогическая диагностика. Москва, «Педагогика», 1991.
12. Программа «Философские проблемы естествознания». Москва. «Педагогика», 1981.
13. Маргарет Доналдсон. Мыслительная деятельность детей. Москва, «Педагогика», 1985.
14. М. В. Матюхина. Мотивация учения младших школьников. Москва «Педагогика», 1984.
15. Л. Колесников, В. Турченко, Л. Борисова. Эффективность образования. Москва «Педагогика», 1991.
16. Н. Қодиров, И. Абдуллоев. Табиатшиносӣ (китоби дарсӣ барои синфи 4). Душанбе «Комбинати полиграфӣ» – 2013.
17. О. Т. Поголазова, В. Д. Шилин. Окружающий мир. Учебник для 4 класса, ч. 1, 2 Смоленск: изд-во «Ассоциация XXI век», 2005.
18. Н. Калинин, Г. Носова. Природоведение 5 класс. Москва «Олма пресс» - 2001.
19. Миронов А. В. Концепции современного естествознания. Москва, «Пресс», 2003.
20. Л. Ф. Мелчаков, М. Н. Скоткин. Табиатшиносӣ (китоби дарсӣ барои синфҳои 3-4). Душанбе, «Маориф», 1984.
21. Глобальное исследование здоровья школьников. ЮНИСЕФ, 2007.
22. Р. Довудов, И. Абдуллоев. Рӯзнама оид ба мушоҳидаи табиат (маводи таълимӣ). Душанбе, «Маориф», 1986.